

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

17 augustus 1966

51e jaargang, no. 2555

verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

Begrotingsrecht

TOT de zeer belangrijke rechten, waarover de Staten-Generaal beschikken, behoort het parlementaire begrotingsrecht. Dit komt hierop neer, dat 's lands overheid geen uitgaven kan verrichten, zonder dat daaraan de begrotingswetgever — bestaande uit elk van de beide Kamers en de Regering — zijn goedkeuring heeft verleend. Art. 133 van de Grondwet schrijft voor, dat de vaststelling van de begroting van alle uitgaven des Rijks bij de wet geschiedt en tevens, dat de wet de middelen tot dekking aangeeft. Dit laatste gebeurt in de Middelenwet. In wezen heeft zij nauwelijks meer dan formele betekenis en bevat zij in het bijzonder de opsomming van de belastingen. Het recht om een bepaalde belasting te heffen berust echter niet bij haar, maar louter bij de desbetreffende belastingwetten. In Nederland — anders dan in Engeland bijvoorbeeld — komen niet in enige begrotingswet een of meer belastingverhogingen of -verlagingen voor het nieuwe dienstjaar aan de orde. Wel kan de zgn. Miljoenennota, die zowel de begrotingscijfers belicht als allerlei gegevens omtrent 's lands financiële positie inhoudt, ook wel plannen vermelden inzake eventueel te treffen nieuwe belastingmaatregelen, maar voor verwezenlijking daarvan zijn een of meer belastingwetten nodig.

Wat nu de begrotingswetten betreft, zij allereerst aangestipt, dat ingevolge art. 135 van de Grondwet, de uitgaven op één enkel departement betrekking hebbende in telkens een afzonderlijke wet vervat dienen te zijn. Indiening van de ontwerpen der begrotingswetten kan alleen door de Kroon (Koning plus Ministers) geschieden, zodat hier het recht van Kamerinitiatief ontbreekt. Maar overigens gelden voor die wetsontwerpen dezelfde bepalingen als voor alle andere wetsontwerpen. M.a.w. de Tweede Kamer kan dus ook in dat opzicht haar recht van amendement toepassen. Zij bezit hierdoor de bevoegdheid een begrotingspost te verlagen, te verhogen en eventueel ook te schrappen. Richten zich de bezwaren van genoemde Kamer tegen een uitgave, die slechts een onderdeel vormt van de post in kwestie, dan zou algehele schrapping van die post tevens een aantal andere onderdelen treffen, waartegen men niets heeft. In zulk geval verdient dus alleen maar verlaging van de post de voorkeur, vergezeld van een toelichting ter vermelding van het onderdeel, waartegen het amendement zich in feite richt.

In de praktijk vinden dergelijke amenderingen (ook als het om verhoging van een post zou gaan) ten onzent vrij zelden plaats. In het algemeen overheerst in ons parlement nog steeds de opvatting, dat ingrijpen door de volksvertegenwoordiging op het gebied van de uitvoerende macht, met name door haar met behulp van amendering tot verlaging van bepaalde posten in de verrichting van haar taak te beknotten, bijzondere behoedzaamheid vereist.

Mist het Engelse Lagerhuis het recht om een begrotingspost door amendering te verhogen, of om zelfs op de begroting een post te brengen, die het begrotingsontwerp niet bevat, onze Tweede Kamer heeft die bevoegdheid wel. Maar . . . het is ten slotte de Regering in wier handen de beslissing blijft berusten, of zij van het verhoogde bedrag gebruik wil maken. De begrotingswet toch vermeldt alleen het maximum, waarover de Regering voor de bij de posten omschreven doeleinden mag beschikken. De betekenis van een begrotingswet is dus, dat zij niet een wetsbevel inhoudt om de

INHOUD

<i>Dr. E. van Raalte:</i>	
Begrotingsrecht	827
<i>Drs. W. J. van Braband:</i>	
Analyse van een parlementaire discussie	828
Recente publikaties	845
<i>Drs. A. Woudhuizen:</i>	
Geld- en kapitaalmarkt	845

De redactie heeft besloten bij uitzondering een artikel op te nemen dat bijna het gehele blad vult. De vele aspecten van het onderwerp verklaren de lengte van dit artikel; hun samenhang en actualiteit voor de discussie hebben de redactie doen besluiten dit artikel in één aflevering te publiceren.

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

daarop voorkomende bedragen ook inderdaad uit te geven. Vandaar, dat een dank zij de Tweede Kamer aangebrachte verhoging van het aanvankelijke begrotingscijfer niet gelijk staat met een bindend mandaat maar eerder het karakter heeft van een motie ter uiting van een door de volksvertegenwoordiging gekoesterde wens. Mocht(en) de minister(s) in kwestie die wens naast zich neerleggen en wil de Kamer zich bij die houding niet neerleggen, dan is het denkbaar, dat het ten slotte op een conflict zal uitlopen.

Is de Kamer erop gesteld in beginsel de wenselijkheid kenbaar te maken, dat het tot een bepaalde door haar verlangde uitgave zal komen, dan volstaat zij wel met aanneming van een amendement ter verhoging van de desbetreffende begrotingspost met één gulden, onder vermelding van het beoogde doel. Hare Majesteits regering blijft echter ook dan vrij om uit te maken of zij de door de Kamer voorgestelde weg inderdaad wil inslaan. Anderzijds stelt de regering soms in haar begrotingsontwerp een „memoriepost” voor, om pas, nadat deze de parlementaire goedkeuring verworven heeft, ter uitvoering van het beoogde plan de nodige kredieten aan te vragen. Dat kan dan gebeuren bij supplettoire begroting. Daartoe wordt overigens vrij dikwijls overgegaan als in de loop van een begrotingsjaar bepaald de noodzaak is gebleken van het doen van aanvankelijk niet in de begroting voorziene uitgaven. Verwerping van een heel begrotingshoofdstuk komt uiterst sporadisch voor. Dit dient dan bovenal om de desbetreffende minister, in wiens beleid men geen vertrouwen meer stelt, ten val te brengen.

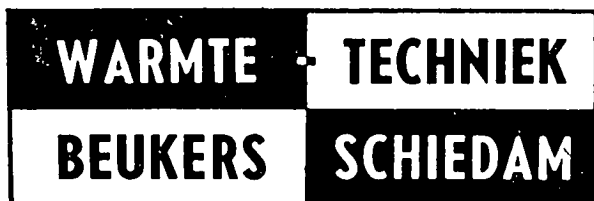
In het algemeen gaat het er bij de begrotingsdebatten vooral om het ministerieel beleid te bespreken en de minister(s) aan de tand te voelen. Anders uitgedrukt, het begrotingsrecht wordt in overwegende mate aangewend ter uitoefening van het parlementaire controlerecht op de tegenover de Staten-Generaal verantwoordelijke ministers.

Ten slotte zij nog vermeld, dat indiening van de begrotingsontwerpen, gelijk in art. 134 van de Grondwet is bepaald, dadelijk na de opening van de gewone zitting der Staten-Generaal, dus op de derde dinsdag van september, dient te geschieden en dat tot dusverre is vastgehouden aan jaarlijkse begrotingen ofschoon sinds de grondwetherziening van 1938 een tweejaarlijkse begroting is toegestaan.

Scheveningen.

Dr. E. VAN RAALTE.

(I.M.)

Analyse van een

Het plan-Joekes

I. Inleiding

IN Nederland geschiedt de vormgeving van het (rijks) uitgavenbeleid op een andere wijze dan die van het belastingbeleid. Terwijl het belastingbeleid is geconcentreerd bij één Minister c.q. Staatssecretaris (die slechts met één Kamercommissie te maken hebben), is het uitgavenbeleid verdeeld over dertien Ministeries en vele Kamercommissies. De gevolgen daarvan zijn niet zonder betekenis. Bij de parlementaire behandeling van de diverse begrotingshoofdstukken wordt door de Kamerleden (specialisten) vaak gepleit voor het doen van tal van nieuwe overheidsuitgaven waarvan de meeste wel min of meer redelijk en verantwoord lijken, althans wanneer men ze afzonderlijk beziet. Er is daarbij nauwelijks tegendruk om het doen van deze nieuwe uitgaven te verhinderen. Anderzijds wordt bij de algemene beschouwingen vaak gepleit voor een lager peil van uitgaven. Prof. Drees spreekt in dit verband van een zekere schizofrenie in ons begrotingsbeleid ¹⁾. Aldus ontstaat een voortdurende en eenzijdige druk tot verhoging van de rijksuitgaven. (Overigens wil hiermede niet gezegd zijn dat de zojuist beschreven gang van zaken de enige oorzaak is van deze stijging).

Gezien tegen deze achtergrond is de op 13 oktober 1965 door de heer Joekes in de Tweede Kamer gegeven kritische beschouwing over het geheel der uitgaven een nieuw en opmerkelijk verschijnsel. Hier heeft een politieke partij blijk gegeven van haar zorg over het geheel van inkomsten en uitgaven en de moed gehad concrete voorstellen te doen. Het was de eerste maal in twintig jaar dat door een van de grotere partijen een aantal amendementen tot verlaging werd ingediend.

Diverse Kamerleden en ook de Ministers Cals en Vondeling hebben van hun waardering voor dit initiatief als zodanig blijk gegeven. Deze waardering gold echter niet de inhoud van de voorstellen. Waarom? Waren deze ideeën dan zakelijk zo ongezond of onpraktisch of waren er andere, meer politieke, factoren in het spel? Zeker is in ieder geval dat vrijwel geen enkel voorstel van dit zgn. plan-Joekes door het parlement is aanvaard. Dit roept nog een andere vraag op: is het in de praktijk dan misschien zo dat Kamerleden niet werkelijk in staat zijn om eigen voorstellen tot uitgavenverlaging met succes te bepleiten?

Deze vragen zijn voldoende aanleiding om het hele plan en de parlementaire behandeling daarvan nog eens nauwkeurig te bezien. Daarbij zullen we zowel aandacht wijden

¹⁾ Een en ander is in vrije weergave ontleend aan een op 17 november 1965 gehouden rede van Prof. Dr. W. Drees Jr. voor het departement Rotterdam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, onder de titel „De positie en het werk van een Minister van Financiën”. Deze rede is door het bestuur van genoemd departement thans ook in druk uitgegeven.

parlementaire discussie

aan het plan in zijn geheel als aan de afzonderlijke posten. Vooral ten aanzien van deze laatste beschouwingen zij erop gewezen dat schrijver dezes op geen enkele van de gebieden waarop de onderdelen van het plan-Joekes betrekking hebben specialist is. De resultaten en conclusies waartoe deze studie leiden zijn dus die van een buitenstaander die zich, slechts gewapend met de rijksbegroting 1966 en de Kamerhandelingen (voor ieder toegankelijke publikaties dus), een oordeel tracht te vormen. Naar wij hopen zal deze omstandigheid er niet toe leiden dat dit oordeel te weinig genuanceerd uitvalt.

II. Het plan-Joekes in zijn geheel gezien

Wijze van tot stand komen van het plan

NA het indienen van de begroting 1966 is een aantal Kamerleden van de V.V.D. met elkaar rond de tafel gaan zitten om te zoeken naar een alternatief waardoor de belastingverhogingen vermeden zouden kunnen worden. Daartoe was het nodig een bedrag aan uitgavenverlaging te vinden dat, tezamen met verhoging van enkele middelen, een totale besparing van ca. f. 1 mrd. zou opleveren. Daar men, in verband met het gestelde doel, dit alternatief wilde presenteren bij de algemene politieke en financiële beschouwingen, was de beschikbare tijd slechts kort. Vandaar waarschijnlijk dat men heeft gezocht naar een betrekkelijk klein aantal grote posten; intussen kunnen we ons afvragen of met een groot aantal kleine posten ook nog niet een belangrijke besparing kan worden gevonden.

De V.V.D. werd bij het opstellen van haar plan niet gesteund door een ambtelijk apparaat, hetgeen het werk zeker extra zal hebben bemoeilijkt. Wel verkeerde ze in de gelukkige omstandigheid dat ze de heer Witteveen, die in het Kabinet-Marijnen Minister van Financiën is geweest, in haar midden had. De V.V.D. was er zich van bewust dat zij met haar plan niet een reeks van onaantastbare voorstellen lanceerde. Ze meende echter toch een reëel alternatief te hebben gesteld, waarbij de pijn in totaal minder zwaar zou zijn dan die van de belastingverhoging. Van groot belang achtte zij het handhaven van de uitgavennorm van het Kabinet-Marijnen. Tevens was zij van mening dat de pijn op deze wijze rechtvaardiger over de gehele volksgemeenschap werd verdeeld.

De presentatie van het plan

BIJ de algemene politieke en financiële beschouwingen op 12 oktober 1965 kondigde de fractievoorzitter van de V.V.D., de heer Geertsema, aan dat zijn fractiegenoot Joekes de volgende dag met het liberale alternatief zou aangeven op welke wijze de rijksuitgaven met ongeveer één miljard (!) verminderd konden worden.

I. Inleiding	blz. 828
II. Het plan-Joekes in zijn geheel gezien	829
Wijze van tot stand komen van het plan	829
De presentatie van het plan	829
Enkele karakteristieken van het plan	830
III. Nadere beschouwing van de afzonderlijke voorstellen	831
Post 1. Verschuiving van 15.000 woningwetwoningen-B naar de vrije sector ...	831
Post 2. Subsidies voor reeds gebouwde woningwetwoningen en gesubsidieerde particuliere woningen halveren ...	832
Post 3. Versnelde afbraak van het consumentensubsidie op brood	834
Post 4. Beëindiging van de subsidiëring van de emigratie	834
Post 5. Beperking van het accres der subsidies voor cultuur en recreatie ...	834
Post 5a. Financiering Wereldomroep uit luistergelden	834
Post 6/7. Verhoging van een aantal P.T.T.-tarieven	835
Post 8. Aanpassing van de boetenmaxima	836
Post 9. Stabilisatie van het materiële voorzieningspeil bij L.O., V.H.M.O. en N.O.	836
Post 10. Beperking studieduur wetenschappelijk onderwijs en efficiënter benutting gebouwen	837
Post 11. Rijksgebouwendienst; beperking accres departementaal bouwprogramma	839
Post 12. Rationalisatie landbouwonderzoek	839
Post 13. Rationalisatie van de aanvullende werkenpolitiek	840
Post 14. Ontwikkelingshulp	840
Post 15. Beperking van het accres t.a.v. onderhoud waterwegen en enige temporerings onder het hoofdstuk waterkeringen	841
Post 16. Beperking van de groei van het aantal ambtenaren met 1/3	841
IV. Ten slotte	842
Bijlage I. Het plan-Joekes en de door de regering daaruit overgenomen bezuinigingen	843
Appendix. Waar men de parlementaire discussies kan terugvinden	844

De verantwoordelijkheid voor de inhoud is, geheel voor rekening van de auteur. Het behoort in geen dele te beschouwen als een uitspraak van de dienst waaraan de auteur is verbonden.

Reeds de volgende ochtend, nog vóór het publieke optreden van de heer Joekes, vond een persconferentie plaats. Uiteraard bedient men zich in de politiek veelvuldig van propaganda, maar men kan zich toch voorstellen dat op deze wijze zowel de regering als de regeringspartijen zeer tegen de haren werden ingestreken. Het wekte de indruk dat de regering ervan wordt beschuldigd op luchthartige wijze met de belastinggelden om te springen — een zeer gevoelige scheen in de vaderlandse politiek — en dat het gesprek met andere Kamerleden en Ministers niet op de voorgrond stond. Uit een oogpunt van tact kan deze wat spectaculaire wijze van presentatie dan ook weinig bewondering wekken.

Op 13 oktober heeft de heer Joekes voor een sceptische Kamer en gehinderd door vele interrupties het plan gepresenteerd en globaal toegelicht. De lijst van bezuinigingsposten is als noot in de Handelingen opgenomen op blz. 242. Wij hebben in Bijlage I dit overzicht eveneens opgenomen; daarbij zijn enkele wijzigingen in de volgorde der posten aangebracht ten einde de vier hoofdgedachten, waarop het plan volgens de heer Joekes berust, beter te laten uitkomen.

Enkele karakteristieken van het plan

DEZE vier hoofdgedachten luiden aldus:

- I. vermindering van subsidies die bij stijgende welvaart minder noodzakelijk worden;
- II. idem, voor verborgen subsidies;
- III. beperking van uitgavenstijgingen waar geen werkelijk aantoonbare uitbreiding of kwaliteitsverbetering van de dienstverlening tegenover staat (bijv. door verslapping van de efficiency, niet afkappen van overbodig geworden taken enz.);
- IV. temporisering van enkele taken.

Met de hoofdgedachten I t/m III zal wellicht ieder het eens kunnen zijn, althans in abstracto. Temporisering daarentegen is meer een maatregel die op een bepaald moment wenselijk kan zijn. Over het waar, wanneer en in welke mate is verschil van mening mogelijk.

Een andere karakteristiek door de heer Joekes genoemd, is dat het plan de grote collectieve voorzieningen ²⁾ („onderdak, onderweg, onderwijs”) onaangetast wil laten. Ware dit niet het geval, dan zou bezwaarlijk gesproken kunnen worden van een reëel alternatief; de collectieve voorzieningen vormen voor de regering immers een essentieel deel van haar programma. Het is ook begrijpelijk dat de heer Joekes het op peil houden van deze zaken onderstreepte; het Kabinet-Marijnen had aan de woningbouw hoge prioriteit gegeven, de heer Joekes zelf had mede gewerkt aan het wetsontwerp-wegenfonds. Men kan zelfs verder gaan en stellen dat het plan het gehele regeringsbeleid vrijwel ongemoeid laat. Dit blijkt als we de posten afzonderlijk beschouwen; slechts bij post 2 komt het voorstel in deze vorm in conflict met één van de eisen van het bouwbeleid, nl. met het doorstromingsbeleid. Wellicht zou ook hier echter een zodanige wijziging van het voorstel

²⁾ Een veel gebruikte term die echter onvoldoende laat uitkomen dat sommige van deze zaken, bijv. woningen, individuele goederen zijn die in hoofdzaak uit huren (niet uit belastingen) worden betaald.

mogelijk zijn dat aan dit bezwaar wordt tegemoet gekomen.

Voorts kan van het plan globaal worden gezegd dat het sterk gericht is op effectiviteit op de korte termijn ³⁾. Het plan-Joekes richt zich in het algemeen meer tegen allerlei bestaande activiteiten, dan dat het nieuwe tegenhoudt. Het is zeker niet een conservatief plan; wel bevat het een aantal liberale stokpaardjes.

Vervolgens is het zeker een verdienste dat invoering van de voorgestelde maatregelen nauwelijks enige invloed zou hebben (i.t.t. het verhogen van indirecte belastingen op noodzakelijke goederen) op het indexcijfer van de kosten van levensonderhoud. Ten slotte kunnen nog als karakteristieken worden vermeld: het feit dat er geen ingrijpende wijzigingen van basiswetten en subsidieregelingen worden voorgesteld en het in tact laten van de onder de Kabinetten-De Quay en -Marijnen gemaakte budgettaire afspraken. Ten aanzien van dit laatste kan erop worden gewezen dat bijv. niet aan het defensieplafond is getornd. Ook is geen bezuiniging voorgesteld op de primaire of secundaire arbeidsvoorwaarden van ambtenaren, zoals de toen juist ingediende ziektekostenverzekering.

Dat de V.V.D. bij haar zoeken naar bezuinigingsmogelijkheden toch wel in de goede richting had gewerkt, bleek toen de regering zelf, nadat ook de regeringspartijen — zij het in algemene termen — zeer kritisch spraken over het uitgavenaccres, bij nota's van wijzigingen een verlaging van f. 70 mln. aanbracht op de oorspronkelijk ingediende begrotingen. Hiervan was ruim f. 40 mln. afkomstig uit door de V.V.D. aangewezen sectoren (zie Bijlage I, rechtergedeelte). De verlagingen waren aangebracht bij 9 van de 17 door de V.V.D. genoemde Joekes-posten.

Bezien we dit alles dan is het enigszins verwonderlijk dat bij de parlementaire behandeling van de afzonderlijke voorstellen geen enkele daarvan de definitieve eindstreep heeft gehaald. In de hoop daarin wat meer inzicht te krijgen, zullen we hieronder de afzonderlijke posten en hun parlementaire lijdensweg nader bezien. A priori moet worden gesteld dat voorstellen die technisch gezien behoorlijk zijn gefundeerd, uit politieke overwegingen kunnen worden afgewezen. Een temporisering van bepaalde uitgaven bijv. kan technisch gezien heel goed uitvoerbaar zijn, maar wanneer de politici menen dat er op dat gebied een achterstand bestaat die zo snel mogelijk moet worden ingehaald, dan gaat de zaak niet door. Daarmee kunnen we vrede hebben want zo gaat dat in een democratisch bestel. Wanneer echter een redelijk voorstel zou worden afgewezen alleen omdat men aan de oppositie geen succesje gunt, dan zijn er politieke overwegingen van geheel andere aard in het geding. Politieke overwegingen van deze soort zijn noch in het belang van het land, noch in dat van de democratie.

³⁾ Overigens is het niet zo dat het gehele bedrag van f. 1 mrd. in één jaar tijds bespaard zou kunnen worden. Van post 1 bijv. is slechts 1/4 deel in het begrotingsjaar 1966 realiseerbaar. Daarmee vervalt dus voor de korte termijn een bedrag van f. 315 mln. (eigenlijk van f. 360 mln., omdat het totale bedrag bij deze post — naar later bleek — niet f. 420 mln. maar f. 480 mln. moet zijn). Dit zal op de argeloze toeschouwer toch wel een slechte indruk hebben gemaakt („als bij de eerste post al door één keer prikken meer dan 30 pCt. van het plan onder tafel verdwijnt, dan zal het hele plan wel weinig serieus zijn”). Het belastingplan werkte echter eveneens slechts geleidelijk.

(I. M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

III. Nadere beschouwing van de afzonderlijke voorstellen

Post 1. Verschuiving van 15.000 woningwetwoningen-B naar de vrije sector

REGERING en V.V.D. stellen zich beide op het standpunt dat een zo groot mogelijk aantal woningen (125.000 per jaar) moet worden gebouwd; voorts dat bij stijgende welvaart de behoefte ontstaat aan woningen van betere kwaliteit en dat er met het oog daarop meer differentiatie in het woningaanbod dient te komen.

De eensgezindheid verdwijnt wanneer men gaat spreken over de wijze waarop deze doeleinden gerealiseerd moeten worden. De regering creëert daarvoor een nieuw type woningwetwoningen met een iets meer luxe karakter dan de gebruikelijke, de zgn. woningwetwoningen-B. De V.V.D. daarentegen is van mening dat de bouw van dergelijke woningen aan het particulier initiatief kan en moet worden overgelaten.

We zullen niet alle argumenten en tegenargumenten na-gaan maar ons beperken tot die welke naar onze indruk de voornaamste zijn.

Door de heer Bommer is betoogd dat het voorstel een extra investering zou vergen van ca. f. 115 mln., omdat het gemiddelde gunningsbedrag van ongesubsidieerde of vrije woningen f. 7.000 à f. 8.000 hoger ligt dan voor woningwetwoningen (zie Hand. Tw. K., blz. C 114). Dit argument is weerlegd in een artikel⁴⁾ van Mr. J. van Zwet.

De schrijver stelt in dit artikel dat t.a.v. de ongesubsidieerde woningen niet moet worden uitgegaan van de gemiddelde bouwkosten van het totaal van deze woningen maar van de gemiddelde bouwkosten van 15.000 additionele woningen. Voor de jaren 1959 t/m 1964 berekent hij de gemiddelde bouwkosten van de in elk van die jaren als additioneel te beschouwen ongesubsidieerde woningen. Deze blijken steeds lager te zijn dan die van het totale aantal ongesubsidieerde woningen. Tevens blijkt dat in de jaren 1961 en 1964 (jaren met méér dan 20.000 vrije woningen) de bouwkosten van de additionele vrije woningen van dezelfde grootte-orde zijn als die van de woningwetwoningen. Van een vergroot beroep op de kapitaalmarkt hoeft dus geen sprake te zijn. Op wat langere termijn zal het eigen-woningbezit zelfs kunnen leiden tot een gunstige invloed op de besparingen, nl. via de aflossingsverplichtingen op hypotheek en door de verlaging van de uitgaven aan huursubsidies.

Een ander argument — centraal gesteld in het betoog van Minister Bogaers — luidde: bij de heersende kapitaalmarktverhoudingen is de houding van de particuliere sector tamelijk onzeker geworden (het „stuwmeer” zou een groot aantal aanvragen bevatten die niet meer reëel zijn), waardoor de continuïteit bij een voorstel als dat van de V.V.D. in gevaar komt en het maximale aantal woningen dat de regering zich voorstelt te bouwen mogelijk niet bereikt zal worden. In deze gedachtengang vervullen de 15.000 B-woningen een soort van vliegwielerwerking. Bovendien hebben zij een functie in het zgn. doorstromingsbeleid. Het argument van de Minister houdt in dat bij een gunstiger kapitaalmarktsituatie het aantal jaarlijks te bouwen woning-

wetwoningen-B kan worden ingekrompen. De poging van de heer Aantjes om de tijdelijkheid van de maatregel te onderstrepen⁵⁾ werd echter door de Minister afgewezen⁶⁾.

Van de zijde van de V.V.D. werd aangevoerd dat de sterke trek naar de woningwetsector het logisch gevolg is van de zeer ongelijke concurrentiepositie van woningwetwoningen en particuliere bouw. Ook de woningwetwoningen-B hebben een voorsprong die in de toekomst nog groter kan worden doordat het voordeel van de lage rente blijft. Voorts werd gewezen op de aanwezigheid van een „harde kern” in het stuwmeer, want anders — zo betoogde men — zou de Minister wel tot liberalisatie overgaan.

En wat betreft de doorstromingsgedachte moet nog maar worden afgewacht of en in hoeverre deze werkzaam zal blijken te zijn; dit wordt met name betwijfeld door de heren Aantjes (blz. 929) en Jongeling (blz. 932).

De Kamer bleek echter ernstig geschrokken te zijn van de waarschuwing van de Minister dat het maximum aantal woningen op deze wijze niet zou worden gehaald.

De motie-Witteveen werd met 81 tegen 25 stemmen verworpen⁷⁾, voornamelijk omdat naar de mening van de diverse afgevaardigden de heer Witteveen niet voldoende had bewezen dat het totale woningbouwprogramma geen gevaar liep. (Men vergat daarbij echter dat Minister Bogaers het tegendeel evenmin heeft bewezen; zo wekte hij de indruk dat de overheid per definitie niet met gebrek aan liquide middelen te kampen kan krijgen).

Toch was de mogelijkheid van een compromis duidelijk aanwezig; zowel de Minister (blz. 942: „15.000 geen heilig getal. Ik heb er geen bezwaar tegen mijn beleid op een iets

⁵⁾ Hand. Tw. K., blz. 928; de heer Aantjes sprekende over de tijdelijkheid van het argument van de kapitaalschaarste: „... Ik zou er dan ook meer voor voelen ... deze (B)-sector te zien als een experiment”. Aldus gezien ligt het voor de hand dat er gestart wordt met een beperkt programma, zo voegt de heer Aantjes daaraan toe. Hij dient een motie in waarin de regering wordt uitgenodigd het aantal B-woningen te beperken tot een maximum van 10.000, „zonder dat daarmee wordt voortgelopen op het in de toekomst te voeren woningbouwbeleid”.

⁶⁾ Hand. Tw. K., blz. 942; Minister Bogaers: „... Ik kan de woningwetwoning-B niet in die zin als proef aanvaarden dat ik mij daarbij geheel zou kunnen losmaken van de toekomst. Continuïteit in het beleid is nu eenmaal een belangrijke voorwaarde; ik zou haast zeggen: de hoeksteen van het beleid”.

⁷⁾ De V.V.D. kreeg hier de steun van de C.H.U.-fractie en o.a. van enkele leden van de A.R.-fractie. Niet van de heer Aantjes; deze was zo bevreesd geraakt dat het totale woningbouwprogramma in gevaar zou komen dat hij niet alleen tegen de motie-Witteveen stemde, maar te elfder ure óók zijn eigen — reeds eerder genoemde — motie introk (blz. 959).

(I. M.)

VERGADEREN - CONFEREREN STAFBESPREKINGEN

- IN HET CENTRUM VAN HET LAND
- IN EEN VOLKOMEN RUSTIGE OMGEVING
- ZALEN VOOR 10-20-50-100-200 PERSONEN

GEEN PARKEERPROBLEEM

HOTEL DE WAGENINGSE BERG

Rôtisserie Belmonte - Indisch restaurant - Bar

⁴⁾ Zie „Statistiek en geschiedenis in de politieke discussie”, door Mr. J. van Zwet in *Bouw* van 23 april 1966.

lager aantal te richten") als de heer Witteveen ⁸⁾ waren daartoe bereid.

Al met al kan moeilijk worden volgehouden dat de V.V.D. met dit punt van het plan-Joekes een irreeel voorstel heeft ontwikkeld. Evenmin betekende het een aantasting van de doelstellingen van het regeringsbeleid ⁹⁾. Wel kan worden gezegd dat de uit het voorstel volgende uitgavenverlaging slechts voor een gedeelte (25 pCt.) op 1966 betrekking had, een factor die overigens door de V.V.D. reeds vanaf de aanvang als juist was erkend.

Voorts betekent de verschuiving van woningwetwoningen naar de vrije sector niet dat er minder beslag wordt gelegd op produktieve krachten; bij een volledige verschuiving vloeit er dus geen conjuncturele ontspanning uit voort. Deze macro-economische kritiek is van betekenis omdat daaruit blijkt dat het V.V.D.-voorstel geen alternatief voor een belastingverzwaring inhoudt. De enige reële betekenis voor de bestedingen is gelegen in de mindere huursubsidies en in de prikkel tot grotere besparingen. Dit vormt echter slechts een klein percentage van het budgettaire bespaarde bedrag.

Ten slotte menen wij dat het voorstel aan economische overtuigingskracht zou hebben gewonnen — politiek leek het echter niet haalbaar — wanneer tegelijkertijd was bepleit het beleid te richten op een wat lager aantal in aanbouw te nemen woningen. (N.B. De oorspronkelijke begroting 1965 was nog gebaseerd op 95.000 à 100.000 woningen). Gezien de overspannen situatie zowel op de arbeidsmarkt als op de kapitaalmarkt, mede ook op de feit dat allerlei complementaire investeringen (straten-aanleg, aansluiting op de voorzieningen van gemeentebedrijven) reeds in het gedrang waren geraakt, ware dit alleszins te rechtvaardigen geweest. Het zou in ieder geval de spanningen wat minder ver hebben opgevoerd en er zou wellicht een gunstige invloed van zijn uitgegaan op de bouwkosten, terwijl het aantal gereedgekomen woningen in dat jaar daardoor nauwelijks zou zijn beïnvloed. Wie dat laatste niet geloven wil, zij verwezen naar een in 1959 uitgebracht advies ¹⁰⁾ van een werkgroep van de S.-E.R. die onder voorzitterschap stond van Drs. P. C. W. M. Bogaers.

⁸⁾ Reeds in de vergadering van de Vaste Commissie had hij gezegd dat men het aantal ook met bijv. 5.000 kan beperken; zie blz. C 191.

⁹⁾ Regeringsverklaring (Hand. Tw. K., blz. 1316) van 27 april 1965: „... de woningnood, die ons als eerste plicht oplegt een zo groot mogelijk aantal woningen te bouwen. Bij de woningbehoefte spelen echter niet alleen vraagstukken van kwantitatieve maar ook van kwalitatieve aard een rol. Het doel van het door de regering te voeren huur- en subsidiebeleid zal zijn de huurniveaus van oude en nieuwe woningen zodanig op elkaar af te stemmen, dat mede ten gevolge van een grotere doorstroming de best mogelijke bezetting van de woningvoorraad wordt bereikt en dat huurverschillen althans voor zover zij niet zijn gebaseerd op werkelijke kwalitatieve verschillen, op verschillen in woongenot en voor zover zij ook sociaal onrechtvaardig zijn, zullen verdwijnen”.

¹⁰⁾ Advies inzake het in 1959 en 1960 te voeren sociaal-economische beleid, bijlage VII (Nota van de Werkgroep Bouwkosten over de ontwikkeling van de bouwkosten in Nederland sinds 1953), blz. 34. Publikaties van de Sociaal-Economische Raad, 1959, no. 2.

Post 2. Subsidies voor reeds gebouwde woningwetwoningen en gesubsidieerde particuliere woningen halveren

VOLGENS de Memorie van Toelichting op de nieuwe Huurwet wordt de situatie op het gebied van de volkshuisvesting gekenmerkt door een — zowel in kwantitatief als in kwalitatief opzicht — aanzienlijk woningtekort ¹¹⁾.

De strijd hiertegen wordt in hoofdzaak gestreden op twee fronten: dat van de woningproduktie en dat van de woningdistributie. Op het tweede front tracht men de overwinning te bevechten door een huur- en subsidiebeleid dat de doorstroming door het woningbestand en daardoor de aanpassing van de woonsituatie aan de behoefte zoveel mogelijk bevordert. Voorwaarden voor een goed verloop van het doorstromingsproces zijn een aantrekkelijke kwaliteit van de nieuwe woningen en een evenwichtig huurpatroon. T.a.v. dit laatste punt merkt de Memorie van Toelichting op dat er belangrijke niet door kwaliteit gemotiveerde huurverschillen bestaan. Dit geldt zowel voor de huren binnen de bestaande voorraad alsook en vooral voor die van de bestaande voorraad ten opzichte van de nieuwbouw. Zo is bijv. de huur van een naoorlogse woningwetwoning uit de jaren 1946 t/m 1956 thans gemiddeld f. 13,50 per week, terwijl de huur van woningwetwoning, waarvoor in het eerste kwartaal van 1965 machtiging tot gunning werd gegeven, ongeveer f. 24 per week bedroeg.

Dit ecart is slechts te overbruggen d.m.v. een gecoördineerde aanpak van de kant van de huren en van het subsidie tezamen. Voor de huren wordt voorgesteld een naar gelang van de kwaliteit der woningen gedifferentieerde huurverhoging, die in twee etappes — te weten 1 januari 1966 en 1 januari 1967 — zal worden doorgevoerd ¹²⁾.

De eerder genoemde f. 13,50 per week zou daarmee worden opgekrikt met tweemaal 10 pCt. (ofwel f. 2,85) tot f. 16,35. Voor de recent gebouwde woningwetwoningen zou daarentegen door een verdubbeling van het subsidie de huur worden teruggebracht van f. 24 tot ruim f. 20 per

¹¹⁾ Gedrukte stukken Zitting 1964-1965-8125, Memorie van Toelichting, no. 3, blz. 5.

¹²⁾ De differentiatie blijkt uit onderstaande samenvatting van de te nemen maatregelen (voor een schematische weergave daarvan zie volgende blz., bijlage, de figuur links):

a. woningen, vóór 1 januari 1921 tot stand gekomen, met een huur die lager is dan f. 75, f. 70 of f. 60 (al naar gelang van de gemeenteklasse) worden niet in huur verhoogd;

b. woningen tot stand gekomen tussen 1 januari 1921 en 5 mei 1945, met een huur die lager is dan onder a. aangegeven, krijgen een verhoging van tweemaal 7½ pCt.;

c. woningen, tot stand gekomen tussen 1 januari 1921 en 5 mei 1945, met een huur, welke hoger ligt dan f. 135, f. 125 of f. 110 (al naar gelang van de gemeenteklasse), worden zowel in 1966 als in 1967 met 15 pCt. in huur verhoogd;

d. de overige vóór 5 mei 1945 gebouwde woningen worden tweemaal met 10 pCt. verhoogd;

e. de woningwetwoningen, gebouwd in de jaren 1946-1956, krijgen eveneens tweemaal een verhoging van 10 pCt.;

f. hetzelfde geldt grosso modo voor de naoorlogse tot 1957 gebouwde gesubsidieerde particuliere huurwoningen;

g. voor de woningen uit de jaren na 1956 zal het huurverhogingspercentage variëren van 0 tot tweemaal 10 pCt., afhankelijk van de hoogte van de huur, die thans geldt.

(I. M.)

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico: aandelen

Huurverhogingen

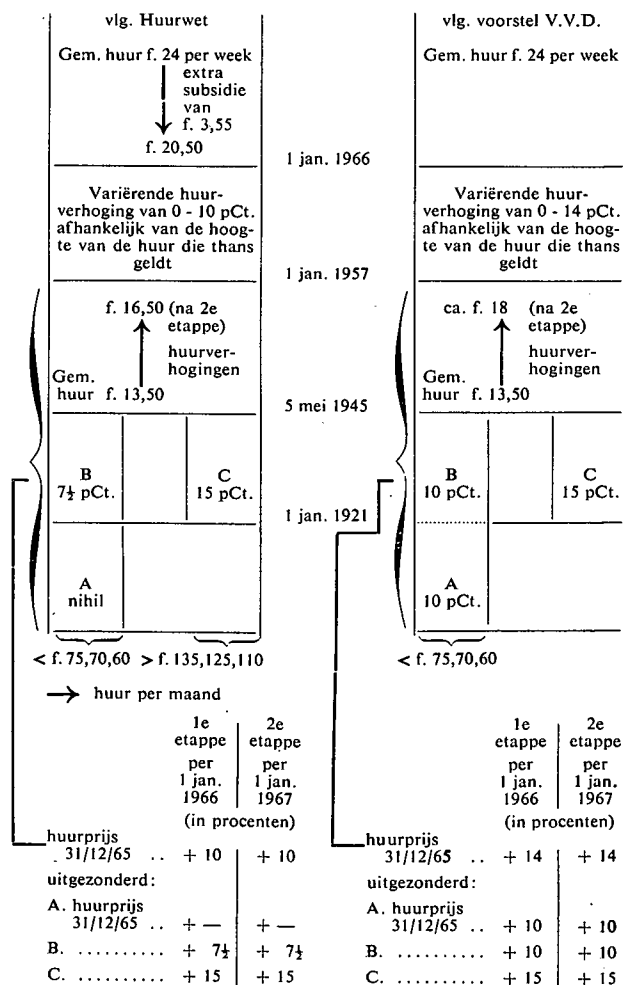
week. Het dan nog resterende verschil wordt volgens de Minister gemotiveerd door verschil in kwaliteit, zodat de beoogde aansluiting tussen de verschillende huurniveaus zo ongeveer wordt bereikt.

In het plan-Joekes wordt voorgesteld de subsidie voor reeds gebouwde woningwetwoningen en gesubsidieerde particuliere woningen te halveren. Daarmee zou een besparing van f. 75 mln. per jaar verkregen kunnen worden. Hoe men dit bedrag heeft berekend wordt niet nader toegelicht ¹³⁾.

Een direct gevolg van een dergelijke maatregel zou zijn dat de huur van bedoelde woningen omhoog gaat. Daarmee zou de te overbruggen kloof nog groter worden. Vandaar dat de V.V.D. dit voorstel in de Tweede Kamer heeft begeleid met een suggestie de huurverhoging iets anders te structureren ¹⁴⁾. De daartoe strekkende amendementen zijn bij zitten en opstaan verworpen.

Ter zake van de bestaande subsidies stelt de heer Visser dat hij ze in twee jaar wil afbouwen. En sprekende over verdubbeling van het subsidie voor recent gebouwde woningwetwoningen, zegt hij: „..... De woningwetwoningen die nog niet voldoen aan de nieuwe Wenken en Voorschriften, dus ook die, welke na 1 juli 1964 ¹⁵⁾ zijn gegund ..... behoren geen extra ¹⁶⁾ subsidie te krijgen” (Hand. Tw. K., blz. 375). De gemiddelde huur blijft dus f. 24 per week; van dit bedrag betoogt de heer Visser dat het voor een geschoolde arbeider neerkomt op maximaal 15 pCt. van zijn loon, hetgeen redelijk te achten is.

Op de anders gestructureerde huurverhogingen en de motivering daarvan gaan we hier niet nader in. Wij beperken ons ertoe om — in navolging van Minister Bogaers — vast te stellen dat de aansluiting tussen de verschillende huurniveaus door het V.V.D.-voorstel niet wordt bereikt (Hand., blz. 395). In het regeringsvoorstel moet slechts een sprong worden gemaakt van f. 16,50 naar f. 20,50, terwijl de sprong in het V.V.D.-voorstel veel groter is, nl. van f. 18 (f. 13,50 + 2 x 14 pCt.) naar f. 24. Ten aanzien van de f. 24 per week heeft de Minister nog opgemerkt (blz. 405) dat men zich niet alleen moet afvragen of een dergelijke huur acceptabel is in verhouding tot het inkomen,

het gaat er hier vooral om of deze huur acceptabel is in het kader van de harmonisatie.

Samenvattend kan worden gesteld dat de op zichzelf juiste gedachte dat in tijden van stijgende welvaart subsidies zoveel mogelijk afgebroken dienen te worden, op deze wijze in conflict komt met de eisen van het gevoerde harmonisatiebeleid ¹⁷⁾.

Als we ervan uitgaan dat na de operaties de eerder genoemde kloof niet meer dan f. 4 mag bedragen om aan de harmonisatie-eis te voldoen, dan zou een huurverhoging in twee etappes van elk 14 pCt. toch nog gepaard moeten gaan met het verstrekken van een extra subsidie aan de woningen die na 1 januari 1966 gereed zijn gekomen. Wel kan deze extra subsidie dan iets minder zijn dan in het regeringsvoorstel het geval is (nl. f. 2 per week i.p.v. f. 3,55).

¹⁷⁾ Dat doorstroming duidelijk bevorderd wordt door het huurbeleid van Minister Bogaers wordt overigens aangevochten (preadvies Prof. Ir. J. Sandee, 1965, Vereniging voor de Staatshuishoudkunde).

(I. M.)

VEREENIGD BEZIT VAN 1894

Post 3. Versnelde afbraak van het consumenten-subsidie op brood

HET consumentensubsidie op brood is ingesteld op 1 juli 1962. De afbraak daarvan vindt geleidelijk plaats: elk jaar $\frac{2}{15}$ deel, zodat het subsidie op 1 januari 1970 geheel zal zijn afgebouwd. Alleen het vorige Kabinet heeft de afbraak in 1964 achterwege gelaten.

Vandaar dat de heer Tuynman kon menen dat het subsidie nog maar net was ingesteld. Voorts verkeerde hij in de onjuiste veronderstelling dat er geen geleidelijke afbraak plaatsvond, zodat in 1969 een abrupte prijsstijging van 5 ct. zou plaatsvinden door de afbraak-ineens.

Toen men hem op zijn vergissing wees was hij dermate uit het veld geslagen dat hij naliet het voorstel van de V.V.D. verder te verdedigen. Dit voorstel hield in een zodanige versnelling van de afbraak dat een verlaging van subsidie-uitgaven tot een bedrag van f. 30 mln. zou worden bereikt. Uiteraard is een dergelijke versnelling denkbaar. Het zou een extra verhoging van de broodprijs hebben betekend van ca. 2,5 ct. op jaarbasis¹⁸⁾, maar een bedrag aan belastingheffing hebben voorkomen. Bij afschaffing van de subsidie in latere jaren, en opvoering van de belastingen nu, was de kans groot dat te zijner tijd de uitgaven-meevaller zou worden gebruikt voor extra uitgaven (waardoor de kosten van levensonderhoud dus tweemaal zouden stijgen).

Post 4. Beëindiging van de subsidiëring van de emigratie

OP de begroting 1966 komt een bedrag van f. 13 mln. t.b.v. de emigratie voor. Dit bedrag geeft dus het maximum aan waartoe tot bezuiniging kan worden overgegaan. Deze bezuiniging zou ontstaan wanneer de overheidsbemoeyenis met de emigratie geheel wordt beëindigd, aangenomen dat het personeel volledig elders herplaatst kan worden en niet op wachtgeld behoeft te worden gesteld.

Zover wenste of durfde de V.V.D. bij nader inzien echter niet te gaan (Mevr. Stoffels-Van Haeften: „die 13 mln. is te hoog gegrepen. Hierin zit een zeker element van vergissing”). Een dergelijk terugkrabbelen is als politieke manoeuvre uiteraard weinig gelukkig. Zij diende een motie in waarin slechts werd aangedrongen op rationalisatie van de bemoeynissen van de verschillende emigratievoorlichtings- en aanmeldingsorganen en van de Emigratiedienst en waarin tevens werd voorgesteld de subsidiëring te vervangen door een voorschotregeling.

De Minister kon in zijn antwoord constateren dat over de uitgangspunten van het beleid geen verschil van mening bestond; het verschil in visie lag meer in het vlak: wat kan er bezuinigd worden en hoe kan er worden gerationaliseerd. T.a.v. de rationalisatie van het emigratie-apparaat merkte hij op dat daaraan in het recente verleden reeds zoveel aandacht was geschonken dat hij nauwelijks inzag dat daaraan nog iets te doen zou zijn. En wat betreft de mogelijkheid van een voorschotstelsel wees hij op de repercussies ten aanzien van het niveau van de thans van die landen ontvangen bijdragen.

De motie werd bij zitten en opstaan verworpen. Opnieuw dus een politieke nederlaag voor de V.V.D.

Men kan zich echter wel afvragen in hoeverre het thans nog zinvol is om überhaupt dit stuk overheidsbemoeyenis te continueren. Men zou daarbij tevens kunnen bedenken

¹⁸⁾ In de L.E.F.-begroting 1966 is voor broodsubsidie f. 58,6 mln. geraamd. Huidige subsidie ca. 5 ct., m.a.w. f. 30 mln. besparing betekent een prijsstijging van ongeveer 2,5 ct.

dat emigratie meestal neerkomt op de export van (met veel overheids gelden) geschoolde arbeid. Het wachten is op de politieke partij die deze oude knuppel wel in het hoenderhok durft te werpen. Aan de V.V.D. komt de bescheiden eer toe hierop althans indirect de aandacht te hebben gevestigd. Een gedeeltelijke beperking zou voorts gevonden kunnen worden in een wijziging (gericht op bijv. halvering) van de subsidiëring.

Post 5. Beperking van het accres der subsidies voor cultuur en recreatie

BIJ de algemene politieke en financiële beschouwingen (Hand. Tw. K., blz. 230) zegt de heer Joekes daarover het volgende: „..... De beperking van het accres van subsidies bij cultuur en recreatie is mogelijk. Ik kan dit met één woord adstrueren: de befaamde post van Crema van 3,5 mln. voor subsidies aan instellingen, die nog zullen moeten worden aangewezen. Hier worden de zaken op hun kop gezet. Daartegen hebben wij bezwaar. Hier wordt niet gezegd door het departement: er is een aantal zaken, die goede zaken zijn, welke subsidie behoeven. Hier wordt nu — ik geloof voor het eerst — in wezen gezegd: Hier is een subsidiepot van 3,5 mln., kom er maar om. Dat is een voorbeeld van subsidiebeleid bij Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, waarvan wij menen, dat hier een beperking van de stijging met 15 mln. kan worden verkregen”.

Antwoord van de Minister-President (blz. 254): „..... Ik wil er echter op wijzen dat die 3,5 mln. een gevolg zijn van een motie die ..... verleden jaar bij de begrotingsbehandeling in deze Kamer is aangenomen. .... De V.V.D.-fractie stemde echter tegen omdat deze fractie de motie ..... het intrappen van een open deur vond. Die deur heeft de heer Joekes nu dan wel stevig dichtgegooid! Mijn grote bezwaar is dat deze post nu juist als symptomatisch wordt gezien voor een te royale opzet van de begroting .....”.

Inderdaad dus een weinig gelukkige introductie voor de discussie rond deze post.

Nadat de regering later zelf een bezuiniging van f. 3 mln. op dat begrotingshoofdstuk heeft aangebracht, komt de heer Van Dijk met een motie waarin hij een bezuiniging van f. 12 mln. voorstelt op het gebied van openlucht-recreatie, monumentenzorg, jeugdzorg en volksonwikkeling omdat de voorgestelde stijgingen van de uitgaven naar zijn mening onvoldoende zijn gemotiveerd (Hand. Tw. K., blz. 1044). Waarom die f. 12 mln. er wel af kan en waarom juist in deze sectoren, wordt door de heer Van Dijk echter evenmin gemotiveerd. De eerder genoemde f. 3,5 mln. komt overigens in zijn motie niet voor, zoals de heer Van Dijk zelf ook opmerkt (blz. 1052). De motie wordt bij zitten en opstaan verworpen (blz. 1069).

Wanneer een gezin overgaat tot bezuiniging op de uitgaven zal het deze bezuiniging in eerste instantie zoeken in de luxe — dus niet-noodzakelijke — goederen. Een dergelijke gedragwijze lijkt ons ook voor de overheid juist. Diverse overheidsuitgaven op het gebied van de cultuur kunnen voornamelijk worden beschouwd als subsidies aan de gebruikers van luxe collectieve goederen.

Post 5a. Financiering Wereldomroep uit luistergeld

DE V.V.D. stelt in een daartoe strekkende motie voor, de Wereldomroep niet langer een bijdrage van f. 10 mln. uit de algemene middelen te verschaffen. Deze bijdrage zou voortaan uit de gecombineerde luister- en

reclamegelden bekostigd kunnen worden, aldus de motie. Mevr. Van Someren-Downer had de Kamer voorgerekend dat aan radioreclamegelden een bedrag van f. 22,5 mln. was te verwachten (bij 12 minuten zendtijd per net per dag) tot f. 45 mln. (bij 24 minuten per net per dag). Zij baseerde zich daarbij op de nota-Vrolijk die 24 minuten per net per dag als maximum had voorgesteld. Voorts ging zij bij wijze van hypothese uit van een tarief van f. 2.000 per minuut.

De Minister brengt hiertegen in dat hij weliswaar over de prijs geen verstandig woord kan zeggen maar dat de tarieven van Radio Veronica en Luxemburg slechts tussen de f. 700 en f. 800 per minuut bedragen ¹⁹⁾. Vervolgens moet van de te verwachten maximale opbrengst 40 pCt. gereserveerd worden voor het compenseren van de eventueel te derven inkomsten van de pers. Ook zal een deel van de opbrengsten nodig zijn om de radio op de juiste wijze te laten functioneren; hij wees daarbij met name op de programma's van het derde (FM-)net. En ten slotte achtte hij het gevaarlijk om nu reeds te gaan beschikken over gelden waarover men nog niet de beschikking heeft.

Inderdaad is de onzekerheid van de reclame-opbrengsten wel een probleem; vrijwel niemand durft zich aan een enigszins nauwkeurige schatting te wagen. Ook het bedrag aan schade voor de pers is moeilijk te voorspellen.

Het voorstel van de V.V.D. is op zichzelf zeker niet onredelijk. Het was hoogstens wat prematuur. Zo dacht de Kamer er ook over; de motie werd bij zitten en opstaan verworpen.

In ieder geval blijft voor de toekomst deze bezuinigingsmogelijkheid van f. 10 mln. bestaan, hetzij dank zij reclame hetzij door een bezuiniging op de radioprogramma's zelf.

Posten 6 en 7. Verhoging van een aantal P.T.T.-tarieven

VOLGENS de begroting 1966 werd het totale exploitatieresultaat van de P.T.T. geraamd op ca. f. 73 mln., aldus samengesteld:

posterijen	— f. 18,9 mln.
telefonie	+ f. 87,1 mln.
overige	+ f. 4,9 mln.
totaal	+ f. 73,1 mln.

De Memorie van Toelichting vermeldde dat daarbij geen rekening was gehouden met lastenstijging door hogere materiaalprijzen en loonkosten na 1 januari 1965. Tevens werd vermeld dat voor elke procent loonstijging het resultaat met f. 8 mln. vermindert.

In de Memorie van Antwoord van 9 december 1965 wordt medegedeeld dat het saldo bij de bestaande tarieven daardoor negatief wordt tot f. 54 mln., een vermindering derhalve van f. 127 mln.

Op grond daarvan is besloten tot tariefverhogingen, waarvan er enkele op 1 mei 1966 zijn ingegaan, zodat de opbrengst voor 1966 zal toenemen met f. 44 mln., op jaarbasis bijna f. 60 mln. (Hand. Tw. K., blz. 1234). Na deze tariefverhogingen zou de exploitatierekening dus weer sluitend kunnen zijn.

De V.V.D., die reeds in oktober 1965 bij de algemene financiële beschouwingen het plan-Joekes had ingediend, stelde daarin voor, de tarieven voor drukwerken, nieuwsbladen en postpakketten dusdanig te verhogen dat daaruit

f. 30 mln. zou worden verkregen; door verhoging van de abonnementsstarieven van de telefoon zou nog eens f. 70 mln. ter beschikking komen, zodat het exploitatieresultaat van de P.T.T. in totaal met f. 100 mln. zou verbeteren.

De f. 30 mln. zei de V.V.D. berekend te hebben op basis van halvering van de „verborgen subsidies” (= verschil tussen tarief en werkelijke kosten). Ze had daarbij kennelijk al rekening gehouden met de te verwachten kostenstijgingen die echter op dat moment naar omvang nog niet bekend waren.

Uit de Memorie van Antwoord van 9 december 1965 bleek dat halvering van de werkelijk te ramen verliezen op nieuwsbladen en postpakketten zou leiden tot een opbrengstvermeerdering op jaarbasis van f. 16 mln. resp. f. 4 mln. Gevoegd bij een verhoging van het basistarief voor gedrukte stukken met 2 ct., waardoor f. 11 mln. ter beschikking komt, zou dus inderdaad een totale meeropbrengst van ca. f. 30 mln. ontstaan. De voor deze maatregelen benodigde tariefverhogingen zijn echter dermate fors (nieuwsbladen met 140 pCt. en postpakketten met 25 pCt.) dat realisering daarvan in één keer niet wel mogelijk lijkt.

Wellicht heeft de V.V.D. dit later ook ingezien. Zij heeft haar voorstellen niet verder verdedigd. In de Tweede Kamer volstaat de heer Visser met te constateren dat de door de regering voorgestelde verhogingen zijn gezocht in dezelfde sectoren als zijn fractie had aangegeven bij de algemene financiële beschouwingen (Hand. Tw. K., blz. 1234). De V.V.D. had echter naar zijn zeggen verder willen gaan, omdat ze een *verbetering* van de begrotingspositie beoogde.

De heer Visser zegt er geen behoefte aan te hebben voorstellen te doen die verder gaan dan de regering voorstelt. „De lastenverzwaring, door deze Kamer aanvaard via verhoging van indirecte belastingen, hadden wij graag willen voorkomen. Ik heb er geen behoefte aan de burgers nog verder te belasten”. Overigens is t.a.v. de verhoogde posttarieven recentelijk ²⁰⁾ betoogd dat zij hier en daar exorbitant zijn en dat zij niet te rechtvaardigen zijn uit het bedrijfsresultaat.

De V.V.D. had als motief voor de door haar voorgestelde tariefverhogingen aangevoerd dat het haar een gezonde situatie leek dat zij die van bepaalde diensten gebruik maken, de daaraan verbonden kosten zoveel mogelijk betalen (overigens met bepaalde kortingen voor grootverbruikers; Hand. Tw. K., blz. 1234).

Wanneer men een verhoging van de posttarieven motiveert met een beroep op de verliezen dan impliceert dit ook dat men de telefoontarieven zou kunnen verlagen, gezien de winsten. Daarop is met name gewezen door de heer Aantjes (Hand. Tw. K., blz. 1231).

De V.V.D. stelde echter ook een verhoging van de abonnementsstarieven van de telefoon voor, omdat „de P.T.T. de vaste kosten van de telefoonaansluitingen maar ten halve kan dekken uit het abonnement” (Hand. Tw. K., blz. 231).

Volgens de begroting bedragen de opbrengsten wegens abonnement f. 141 mln., terwijl uit bijlage II van de Memorie van Toelichting, no. 4, blijkt dat rente en afschrijvingen samen f. 227 mln. zijn. Inderdaad zijn de abonnementsgelden dus onvoldoende om de vaste kosten te dekken. De winst in de sector telefonie is dus in hoofdzaak gebaseerd op de gespreksopbrengsten. Anders gezegd: een abonnee die weinig gesprekken voert is voor de telefoon-

¹⁹⁾ De f. 2.000 per minuut van Mevr. Van Someren is dan zo dwaas nog niet; het zendbereik van Hilversum is immers ook ongeveer drie keer zo groot.

²⁰⁾ „P.T.T.-perikelen” door Drs. A. H. Geertman in *E.-S.B.* van 13 april 1966.

dienst een onvoordelige klant. Nog anders gezegd: de abonnee die veel gesprekken voert betaalt teveel en de abonnee die weinig gesprekken voert betaalt te weinig; de laatste groep wordt a.h.w. gesubsidieerd door de eerste groep.

De door de V.V.D. voorgestelde verhoging van f. 70 mln. zou neerkomen op een verhoging van het abonnements-tarief van f. 4,50 per maand, een toename met ca. 50 pCt. van het toenmalige tarief.

De door de overheid tot stand gebrachte tariefverhoging is veel geringer, nl. een verhoging van de abonnements-tarieven met f. 1 per maand; tevens is het entreegeld verhoogd van f. 100 naar f. 120.

Zoals gezegd heeft de V.V.D. haar voorstel dienaangaande niet verder verdedigd. De door haar voorgestane verhoging was fors, te fors wellicht naar het oordeel van velen, maar uiteraard niet ondenkbaar. Overwogen zou ook kunnen worden een tweetariefstelsel, waarbij alleen de abonnements-tarieven van abonnees met weinig gesprekken voor verhoging in aanmerking komen. Het voordeel van een dergelijk stelsel is dat het geen lastenverzwaring voor het bedrijfsleven betekent, maar een afremming van de consumptieve uitgaven in de particuliere sfeer. Het is tevens een automatische urgentieselectie in de lange lijst van wachtenden op een telefoonaansluiting.

Bij toenemende welvaart zullen op deze lijst steeds meer mensen voorkomen die de telefoon niet voor hun werk nodig hebben en betrekkelijk weinig gesprekken voeren. Bij de huidige tarieven betekent dit voor de P.T.T. een expansie in de verliesgevende sfeer.

Post 8. Aanpassing van de boetenmaxima

HIEROVER kunnen we kort zijn. De gedachte is juist. Het bedrag (f. 15 mln. per jaar) is een slag in de lucht, want de boete wordt door de rechter vastgesteld. Minister Samkalden neemt de suggestie ter harte en zegt toe deze zaak nader te bekijken.

Post 9. Stabilisatie van het materiële voorzieningspeil bij L.O., V.H.M.O. en N.O.

IN een brief van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen (Gedrukte stukken, zitting 1965-1966 - 8300, no. 19) wordt gesteld dat het voorzieningsniveau voor materiële uitgaven in de begroting 1966 gelijk is aan dat van de begroting 1965.

De bedragen voor deze sector luiden als volgt:

Volgens ontwerp-begroting 1966....	f. 2.337 mln.
Volgens begroting 1965....	f. 1.981 mln.
Totale stijging	f. 356 mln.

Van deze stijging wordt f. 285 mln. veroorzaakt door een aantal in bovengenoemde brief met name genoemde factoren²¹⁾. De resterende f. 71 mln. wordt opgevoerd als een „correctie op de raming 1965”.

De V.V.D. vraagt daarover nadere inlichtingen. Zij ver-

²¹⁾ Algemene salarismaatregelen	f. 200 mln.
Toeneming aantal leerlingen	f. 40 mln.
Wijzigingen van de leerlingenschalen, c.q. van de classesplitsingsnormen en vermindering klassebezetting	f. 14 mln.
Prijsstijgingen van de materiële uitgaven....	f. 7 mln.
Stichtingskosten	f. 16 mln.
Andere oorzaken	f. 9 mln.
	f. 285 mln.

moedt namelijk dat dit bedrag uitsluitend bestaat uit niveauverhogingen welke aldus op slinkse wijze zouden binnensluipen.

In het plan-Joekes was daarom een post van f. 65 mln. opgenomen die zou voortvloeien uit stabilisatie van het materiële voorzieningspeil. Deze f. 65 mln. blijkt dus iets te laag te zijn berekend; het gaat om een bedrag van f. 71 mln.

Voordat wij ingaan op de verdere parlementaire geschiedenis van deze Joekes-post lijkt het ons nuttig de politieke achtergrond te schetsen, waartegen dit cijfer moet worden bezien.

De ministeriële brief verwijst ons naar de nota van 1 juni 1965 over het herziene begrotingsbeeld 1965 (Gedrukte stukken, zitting 1964-1965 - 8102, no. 1). Tabel 3 van deze nota geeft een overzicht van de wijzigingen in de uitgaven t.o.v. de oorspronkelijk ingediende begroting 1965. Op blz. 4 wordt gesteld dat de oorspronkelijk ingediende begroting aan de uitgavenzijde uitermate krap is gebleken. Dit heeft ertoe geleid, dat zich op verschillende punten (in het bijzonder de onderwijssector) tegenvallers hebben voorgedaan in deze zin, dat uitvoering van het bestaande beleid hogere bedragen blijkt te vergen, aldus de nota. In tabel 3 wordt de stand aangegeven zowel per 1 april (de datum waarop de nieuwe regering in functie trad) als per 1 mei. De achterliggende gedachte is dat de overschrijdingen per 1 april nog voor rekening en verantwoordelijkheid komen van het afgetreden Kabinet-Marijnen.

Van de bovengenoemde f. 71 mln. vinden wij f. 69 mln. in deze tabel terug. En van deze f. 69 mln. zou volgens deze tabel f. 62 mln. voor de verantwoordelijkheid van het Kabinet-Marijnen zijn en f. 7 mln.²²⁾ voor die van het Kabinet-Cals (zie ook Hand. Tw. K., blz. 820 r.).

Met de vraag om nadere inlichtingen over de f. 71 mln. heeft de V.V.D. dus opnieuw deze kwestie van de verantwoordelijkheid aan de orde gesteld (zie C 253). Als de nadere inlichtingen naar het oordeel van Mevr. Van Someren-Downer onvoldoende zijn om het bedrag te verklaren dient zij in de plenaire vergadering een motie in waarin de regering wordt uitgenodigd de begroting 1966 met f. 71 mln. terug te brengen. De motie wordt bij zitten en opstaan verworpen.

Hoe luiden de antwoorden die de regering heeft gegeven?

Minister Diepenhorst (Hand. Tw. K., blz. 820 r.): „..... Het lijkt mij echter kies nu niet al te zeer op die 64 miljoen²³⁾, waarvoor in de eerste plaats anderen aansprakelijk zijn geweest, in te gaan. Nogmaals het kwam voort uit tegenvallers. Het kwam voort uit onjuiste ramingen. Het kwam niet in ook maar enigerlei opzicht voort uit verbeteringen van het onderwijs. Als er echter op een gegeven ogenblik meer salaris moet worden betaald, als er op een zeker ogenblik meer leerlingen zijn, als op een zeker ogenblik andere bijzondere omstandigheden in een school tegenvallen terwijl men is gehouden hier de vergoeding te bieden, dan kan het niet anders, vooral als men de ramingen misschien min of meer moedwillig heeft gedrukt, of men moet op een bepaald moment een supplettoire begroting indienen, een supplettoire begroting, die dan alleen aan veelsoortige fouten en tegenvallers, maar niet aan kwaliteitsverbeteringen is te wijten”.

²²⁾ Deze f. 7 mln. ontstond door het verlagen van de leerlingenschaal lager onderwijs per 1 september 1965 in plaats van per 1 januari 1966.

²³⁾ Namelijk de f. 71 mln. minus de f. 7 mln. voor rekening van het Kabinet-Cals; zie ook noot 22.

Staatssecretaris Grosheide (Hand. Tw. K., blz. 832 1.): „... Die 71 miljoen zijn reeds uitgegeven. Dit is al bij herhaling in deze Kamer gesteld. De betreffende 71 miljoen zijn bijna geheel uitgegeven want het jaar is praktisch om. Ongeveer 1/24 deel wordt nog in de resterende halve maand uitgegeven. Dit is gebeurd om de eenvoudige reden, dat er meer leerlingen waren dan in de begroting 1965 zijn geraamd, dat de gemiddelde salarissen iets hoger blijken te zijn dan in de begroting 1965 waren geraamd, dat er meer lokalen voor kleuteronderwijs waren, waarvoor de vergoeding van stichtingskosten moest worden verleend, dan in de begroting 1965 kon worden geraamd en nog veel meer posten. Het is een ellenlange reeks van over het algemeen betrekkelijk kleine posten, maar deze verhogingen en verlagingen tezamen geven een netto- verhoging van 71 miljoen aan”.

Deze antwoorden komen erop neer dat de stijging wel verklaarbaar is, maar niet verklaard wordt. Terecht heeft de V.V.D. een dergelijk antwoord niet bevredigend geacht. Van een belangrijke uitgavenoverschrijding als deze behoren de oorzaken tot in details te worden geanalyseerd en gekwantificeerd. De kwestie van de schuldvraag had dan ook een meer controleerbaar antwoord gekregen. Thans is de schijn gewekt dat er iets te verbergen viel.

Post 10. Beperking studieduur wetenschappelijk onderwijs en efficiënter benutting gebouwen waardoor met geringere investeringen kan worden volstaan

OP de begroting 1966 is voor investeringen ten behoeve van het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek f. 350 mln. opgenomen (zie Miljoenennota, blz. 65).

Volgens de Memorie van Toelichting no. 2, blz. 16, is dit bedrag als volgt samengesteld:

voor nieuwbouw en eerste inrichting t.b.v. universiteiten en hogescholen	f. 300 mln. ²⁴⁾
voor het aankopen en bouwrijp maken van de terreinen	f. 15 mln.
voor investeringen voor kostbare gebieden van wetenschappelijk onderzoek ²⁵⁾ en voor de buiten-universitaire instituten	f. 35 mln.
	<u>f. 350 mln.</u>

In de vergadering van de Vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen brengt de heer Witteveen naar voren dat een verkorting van de studieduur met 10 pCt. (d.m.v. een beperking van de studieprogramma's) tot gevolg heeft dat met een geringere jaarlijkse investering kan worden volstaan. In plaats van f. 300 mln. per jaar behoeft dan maar f. 237,5 mln. ²⁶⁾ per jaar te worden geïnvesteerd (Hand. Tw. K., C 371).

Dit betekent tot 1972 een jaarlijkse besparing van f. 62,5 mln. Het bedrag voor aankoop en bouwrijp maken van terreinen kan in deze opzet ook iets kleiner zijn. De heer Witteveen stelt het op f. 12,5 mln., dus een besparing van

²⁴⁾ Deze f. 300 mln. is gebaseerd op een algemeen financieel schema (zie: Gedrukte stukken, zitting 1964-1965 - 8169, no. 1, blz. 10). In de periode 1966 t/m 1972 zou er in totaal f. 2.100 mln. geïnvesteerd moeten worden i.v.m. de toename van het aantal studenten (60.000 in 1964-1965; 82.000 in 1970-1971).

²⁵⁾ Hiermee wordt o.a. bedoeld: de beoefening van de kernfysica, de kerntechniek en het ruimte-onderzoek en de daarvoor benodigde kostbare apparatuur (zie: Gedrukte stukken, zitting 1964-1965 - 8131, no. 1, blz. 11, onder punt 3).

²⁶⁾ De berekening van dit bedrag geschiedt op dezelfde wijze als die van de f. 300 mln. I.p.v. met een toename van 22.000 studenten in de beschouwde periode wordt echter gerekend met een toename van 14.000 studenten, dus 8.000 studenten minder, zijnde ca. 10 pCt. van de geraamde 82.000 in 1970.

f. 2,5 mln. De f. 35 mln. voor investeringen t.b.v. de kostbare gebieden van wetenschappelijk onderzoek acht de heer Witteveen niet noodzakelijk. In de berekening van de f. 237,5 mln. voor nieuwbouw en inrichting zijn immers de uitgaven voor wetenschappelijk onderzoek reeds verdisconteerd ²⁷⁾, zodat deze f. 35 mln. als een extra bedrag moet worden beschouwd.

In de gedachtengang van de V.V.D. is aldus in 1966 een totale bezuiniging op het wetenschappelijk onderwijs mogelijk van f. 62,5 mln. + f. 2,5 mln. + f. 35 mln. = f. 100 mln.

De besparing die zou kunnen voortvloeien uit een efficiëntere benutting van de gebouwen is in dit bedrag dus niet verwerkt.

De jaarlijkse besparing van f. 62,5 mln. is *uitsluitend* gebaseerd op de mogelijkheid van een verkorting van de studieduur met 10 pCt. door middel van een beperking van de studieprogramma's. Deze verkorting met 10 pCt. lijkt niet al te drastisch (Hand. Tw. K., blz. C 373; de heer Schuring: de taxatie van 10 pCt. studieduurverkorting is zeer zuinig en zeer conservatief. Als er dan ook op een ander punt iets tegenvalt, dan geeft dat niet, omdat de mogelijkheden van bekorting van studieduur veel groter zijn).

Natuurlijk heeft een dergelijke bekorting tot gevolg dat het aantal studenten pas na verloop van een aantal jaren kleiner wordt dan in de prognoses ligt opgesloten (aldus ook de heer Witteveen, Hand. Tw. K., blz. 803). In de eerstkomende jaren zal er dus nog een spanning blijven bestaan tussen het aantal studenten en de beschikbare onderwijslokaliteiten. Deze spanning zal echter geleidelijk verminderen. Aangenomen dat de prognoses juist zijn, zal een jaarlijkse investering van f. 237,5 mln. er namelijk toe leiden dat het hoger onderwijs geleidelijk aan in zijn jas komt te passen.

Daar in de ministeriële berekening het inlopen van bestaande achterstand is verdisconteerd, is zulks ook het geval in de berekening van de heer Witteveen.

Een althans theoretisch juist argument van Minister Diepenhorst tegen het voorstel van de heer Witteveen is o.i. de mogelijkheid dat verkorting van de studieduur zou kunnen leiden tot een vergrote toeloop van het aantal studenten.

Aangezien het echter gaat om een studieduurverkorting met slechts 10 pCt., m.a.w. een studie die nu 6 jaar duurt zal na de verkorting 5,4 jaar gaan duren, lijkt het ons niet waarschijnlijk dat in de praktijk een dergelijk effect in belangrijke mate zal optreden. Bovendien is het percentage v.h.m.o.-abituriënten dat gaat studeren thans al zeer hoog.

De heer Witteveen heeft zijn voorstellen omgezet in een aantal amendementen strekkende tot verlagingen op diverse met name genoemde begrotingsartikelen, in de wandeling wel genoemd het groot-amendement-Witteveen (Hand. Tw. K., blz. 823 e.v.).

In zijn toelichting zegt de heer Witteveen dat het totaal van de voorgestelde amendementen uitkomt op een verlaging van f. 95.373.000 ²⁸⁾, zodat tezamen met de ver-

²⁷⁾ Gerekend is met investeringsbedragen van f. 15.000 per student voor de A-faculteiten en f. 67.500 per student voor de B-faculteiten. Een en ander in overeenstemming met de berekening zoals deze voorkomt in: Gedrukte stukken, zitting 1964-1965 - 8131, no. 1, blz. 11.

²⁸⁾ De optelling levert bij ons een bedrag van f. 95.419.000 op. Het bestaat uit f. 69 mln. voor investeringen, f. 3 mln. voor grond-aankopen en f. 23 mln. voor wetenschappelijk onderzoek (men vergelijkte dit met de oorspronkelijke f. 62,5 mln. - f. 2,5 mln. - f. 35 mln.).

lagingen die de Minister in zijn nota van wijzigingen voor het wetenschappelijk onderwijs heeft voorgesteld, het bedrag van de vermindering ruim f. 100 mln. wordt. Voorts geeft hij een toelichting op de verdeling van dit totale bedrag. Daaruit blijkt o.a. dat bepaalde knelpunten zijn ontzien; zo worden voor de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam en de Rijksuniversiteit te Utrecht geen beperkingen voorgesteld. De amendementen worden bij zitten en opstaan verworpen (Hand. Tw. K., blz. 850).

De diverse afgevaardigden hadden hun stem als volgt toegelicht (Hand. Tw. K., blz. 825 e.v.):

De heer Schuring (C.H.U.): „De beoordeling, op welke posten en hoeveel er moet worden bezuinigd, komt toe aan de Regering. De Kamer moet zich niet op de zetel van de Regering zetten. Daarom heeft de fractie van de C.H.U. bezwaar tegen de methode van de geachte afgevaardigde de heer Witteveen. Dientengevolge zullen wij onze stem aan dit amendement niet kunnen geven, hoezeer wij ook overtuigd zijn van het feit, dat vele argumenten, die de heer Witteveen naar voren heeft gebracht, op zichzelf juist zijn”. (Mej. Klompé zegt het met dit bezwaar tegen de methode als zodanig niet eens te zijn).

De heer Tans (P.v.d.A.): „Het amendement gaat uit van de verkorting van de studieduur. Het is de vraag — voor mij is het nauwelijks een vraag — of wij daarin op korte termijn slagen”. Voorts constateert hij: „... dat er aan die detaillering geen enkel ²⁹⁾ concreet gegeven ten grondslag ligt. Er is geen enkel gegeven dat op de werkelijkheid is gebaseerd. De gehele detaillering berust louter en alleen op theoretische constructies”.

De heer Versteeg (A.R.P.): „Mijn conclusie is dat het niet eenvoudig is om te zeggen: wij proberen een formule voor een verkorting in het programma te vinden, met als resultaat dat minder laboratoriumruimte e.d. nodig is ... twijfel ik aan de juistheid van het totaalbedrag dat kan worden beperkt ... dat de verdeling van de te beperken bedragen ..., althans niet voor ons kenbaar, rekening houdt met de factoren die daarvoor in aanmerking komen, zoals bijv. het stadium waarin de bouw van een of ander gebouw verkeert”.

Mej. Klompé (K.V.P.): „Dat de studieduurverkorting tot een grote verlaging van investerings- en exploitatiekosten zal leiden geloof ik niet ... dat wij geen van allen precies kunnen zeggen welk deel van het budget wij op verantwoorde wijze aan deze sector kunnen besteden. De geachte afgevaardigde de heer Witteveen kan daarvoor geen redelijk argument op tafel leggen en dat kan de Regering evenmin. Zie ik de zeer grote achterstand op dit gebied en de enorme stroom van studenten die aankomt, dan kan ik dit amendement niet aanvaarden” ³⁰⁾.

Een zo goed als gemeenschappelijk element in deze toelichtingen is dus de twijfel aan de vraag in hoeverre studieduurverkorting tot verlaging van investeringsuitgaven voor gebouwen en inrichting zal leiden. Men kan natuurlijk aan alles twijfelen. Misschien dat niet over de hele linie kan worden gesteld dat verkorting van studieduur met 10 pCt. ertoe leidt dat men 10 pCt. meer studen-

ten kan verwerken. Zo lijkt het ons denkbaar dat in sommige gevallen op een bepaald onderdeel van een studieprogramma die bekorting niet goed mogelijk is; daardoor zouden dan bepaalde knelpunten kunnen ontstaan die een voorziening wenselijk maken.

Die 10 pCt. moet echter als een *gemiddelde* worden gezien. Wanneer men op sommige onderdelen beneden dit gemiddelde blijft zal de bekorting op andere onderdelen des te groter moeten zijn. Van belang is daarbij dat dit gemiddelde op zichzelf aan de lage kant is, zodat daarin enige reserve aanwezig is. Bovendien zijn wellicht nog mogelijkheden aanwezig in de efficiënter benutting van gebouwen.

Ten aanzien van de efficiënter benutting van gebouwen die in het plan naar voren is gebracht, merken wij op dat ook de regering hier mogelijkheden schijnt te zien, gezien het verschijnsel van de zgn. vliegende brigades.

Ten slotte willen wij nog melding maken van een drietal interessante opmerkingen die tijdens de debatten werden gemaakt.

In de eerste plaats is door de heer Versteeg gesteld dat het ongebruikelijk is in begrotingscijfers en -artikelen via amendementen wijzigingen aan te brengen ³¹⁾ (Hand. Tw. K., blz. 825). M.i. is dit onjuist. Amenderingen tot verlaging van bepaalde uitgaven op de begroting zijn in de naoorlogse jaren inderdaad slechts tweemaal voorgekomen. Amendementen tot verhoging van uitgaven zijn daarentegen door de P.v.d.A. tijdens haar oppositieperiode meermalen ingediend.

Al zijn amendementen tot verlaging van begrotingsbedragen dan misschien weinig gebruikelijk, te veroordelen zijn ze stellig niet. Materieel bestaat er geen enkel verschil met het amenderen van bepaalde ontwerp-basiswetten die immers eveneens kunnen leiden tot uitgaven (waarvan de hoogte dan vaak niet precies is vastgelegd). Van een onjuiste amendering zou pas sprake zijn als daarmee de regering zou worden aangespoord tot een handelen in strijd met de wet. Wanneer de Kamer van oordeel is dat een bepaalde basiswet tot onaantvaardbare budgettaire consequenties leidt en dientengevolge voor wijziging in aanmerking komt, is bij de begrotingsbehandeling een motie het geëigende middel.

Concluderend zouden wij willen stellen dat het amenderen van begrotingsartikelen, zowel strekkende tot verlaging als tot verhoging van uitgaven, als een volkomen aanvaardbare uitoefening van het budgetrecht moet worden beschouwd.

In de tweede plaats kan men zich afvragen in hoeverre het juist moet worden geacht dat de studieverkorting — een vraagstuk waarover de universitaire wereld zich nog steeds beraadt — op deze wijze a.h.w. zou worden afgedwongen. Aan de andere kant is het soms gewenst dergelijke maatregelen door druk van boven af te bespoedigen. De universitaire wereld is nu eenmaal een bolwerk van conservatisme waarin gevestigde posities met kracht worden verdedigd ³²⁾.

³¹⁾ In de naoorlogse jaren is het tweemaal voorgekomen. Zie daartoe *Het Nederlandse Parlement* van Dr. E. van Raalte, blz. 203 e.v.

³²⁾ Vrijwel iedere academicus — eenmaal afgestudeerd zijnde — schijnt iets van dat conservatisme, waar het deze zaken betreft, over te nemen en blijvend met zich mee te dragen. Vandaar waarschijnlijk dat in deze Kamer, met een hoog percentage academisch gevormde afgevaardigden, de motie-Schuring, waarin werd aangedrongen op verkorting van de studieduur, met 92 tegen 34 stemmen werd verworpen (Hand. Tw. K., blz. 849), hoewel ieder zegt de wenselijkheid van een dergelijke verkorting in te zien.

²⁹⁾ Deze opmerking lijkt ons niet helemaal juist; de detaillering vindt plaats aan de hand van het reeds eerder genoemde financiële schema.

³⁰⁾ Na alles wat er gezegd is, herinnert dit betoog ons aan een uitspraak van Godfried Bomans waarin gezegd wordt dat het de kracht van de man is om het pro en contra te zien: het is echter aan de vrouw om het te zijn. Bij nader inzien typeerde het laatste deel van deze uitspraak evenwel ook de houding van vele manlijke afgevaardigden in dit debat.

Ten slotte een verzuchting van Mej. Klompé, die ook van toepassing kan worden verklaard op de behandeling van andere hoofdstukken: „Ik geloof echter dat het belangrijk is dat wij, Regering en Parlement, ons nader verdiepen in de vraag of wij met elkaar tot criteria kunnen komen, waaraan wij in de toekomst de uitgaven kunnen toetsen ten einde op die wijze een oordeel te kunnen vormen” (Hand. Tw. K., blz. 828).

Post 11. Rijksgebouwendienst; beperking accres departementaal bouwprogramma

OP de begroting voor de Rijksgebouwendienst zijn de investeringsuitgaven met 75 pCt. toegenomen vergeleken met het voorafgaande jaar, nl. van f. 80 mln. tot f. 140 mln. Deze stijging met f. 60 mln. is door de V.V.D. gesignaleerd en in het plan-Joekes wilde men aanvankelijk deze stijging met f. 50 mln. terug dringen.

Na het optreden van de heer Witteveen in de openbare commissievergadering kwam de regering zelf met een nota van wijziging waarbij f. 11,6 mln. op deze post werd geschrapt, zodat er voor de V.V.D. nog ca. f. 38 mln. te bevechten viel.

Overigens bleek in de commissievergadering dat de heer Witteveen in de foutieve veronderstelling verkeerde dat het hier uitsluitend ging om gebouwen waarin ambtenaren gaan werken. Na daarover schriftelijk (stuk no. 10) te zijn ingelicht door de Minister is door de heer Witteveen een berekening gemaakt (waarvan hij alléén de methodiek³³⁾ aangeeft) en die er volgens hem toe leidt „dat men in 10 à 11 jaar de gebouwen voor dit hele stuk van het ambtenaren-apparaat zou vervangen” (zie Handelingen Tweede Kamer, blz. 925).

Wanneer men als doel zou stellen, dat in 30 jaar wordt vervangen, kan dit een besparing op de aanvankelijke post van de Rijksgebouwendienst opleveren van in totaal f. 34 mln. Aldus de heer Witteveen.

Maar ook in die f. 34 mln. is al niet meer in zijn geheel te bezuinigen, zo beseft hij, want uit de nota van de Minister blijkt dat een groot deel van deze post uit investeringen bestaat voor werken die al in aanbouw zijn genomen en voor aankopen, waarvoor de transacties al zijn verricht. Daarom wil de heer Witteveen bij amendement de post terugbrengen „tot datgene, wat op grond van de werken, die nu al aan de gang zijn en de transacties waartoe nu al is beslist, noodzakelijk is”. M.a.w. hij stelt een verlaging voor met datgene wat de Minister in stuk no. 10 heeft aangeduid als „nog beschikbaar voor financiering van in 1966 aan te vangen werken, aan te kopen grond en opstallen”, zijnde volgens dit stuk f. 22,7 mln.

Ook dat kan volgens de Minister al niet meer, omdat intussen reeds nieuwe verplichtingen zijn aangegaan (Handelingen Tweede Kamer, blz. 945 r.). De heer Witteveen zegt voor die opmerking niet opzij te kunnen gaan. Want, zo vraagt hij zich terecht af, wat blijft dan van het budgetrecht van de Kamer over (Handelingen Tweede Kamer, blz. 948 r.)? Het amendement wordt bij zitten en opstaan verworpen. De overige fracties hebben het afstemmen van het amendement niet gemotiveerd; aan het debat werd door hen ook niet deelgenomen.

Hoe moeten wij dit voorstel van de V.V.D. nu evalueren? In principe is het uiteraard mogelijk de investeringen in rijksgebouwen te temporiseren. De gedachte bij de V.V.D. was de nieuwbouw in een zodanig tempo te doen plaats-

METHODIEK-WITTEVEEN

voor de berekening van de vervangingsduur der „bergplaatsen voor ambtenaren” die men zich voorneemt in 1966 te bouwen.

Totaal aantal ambtenaren (volgens begroting 1966?) . . . . . × 1.000 man

Minus:

- a. de categorie waarvan de gebouwen een wat ander karakter hebben . . . . .
- b. ambtenaren van universiteiten en hogescholen . . . . .
- c. Buitenlandse Dienst . . . . .
- d. militair apparaat . . . . .

→ Ambtenaren waarvoor „bergplaatsen” nodig zijn: _____

In 1966 heeft men voor de bouw van nieuwe „bergplaatsen” een bedrag uitgetrokken van f. . . . . mln. (zijnde een bepaald deel van het bouwprogramma Rijksgebouwendienst; zie brief van de Minister van Volkshuisvesting aan de Tweede Kamer, no. 10).
Stel de investeringskosten per ambtenaar op f. 9.000 (45 m³ per man × f. 200 investering per m³). Dan bouwt men dus in één jaar voor . . . . . (aantal) ambtenaren: dit is ca. 10 pCt. van het aantal waarvoor berg-

plaatsen nodig zijn. M.a.w.: men zou deze gebouwen in 10 à 11 jaar kunnen vervangen.

vinden als in overeenstemming is met een op zichzelf zeer redelijke vervangingsduur van 30 jaar. Deze gedachte is aanvaardbaar wanneer er geen sprake is van een achterstand. De Minister heeft het woord „achterstand” niet genoemd. Het is echter wel waarschijnlijk (zie o.m. de primitieve en verspreide huisvesting, vaak in woonhuizen) dat die er is. De vraag wordt dan in hoeverre de door de heer Witteveen berekende f. 34 mln. een juist cijfer is.

Wij willen hier echter geen poging doen dit getal na te rekenen. T.a.v. de gehanteerde methodiek zij echter opgemerkt dat deze een statisch karakter heeft, d.w.z. dat wordt uitgegaan van een constant blijvend aantal ambtenaren.

Voorts zouden wij willen opmerken dat ook t.a.v. het rijksbouwprogramma gewerkt dient te worden met een meerjarenplan, waarbij rekening is gehouden met een bepaalde ontwikkeling van het ambtenarenkorps. En ten slotte dat uit de parlementaire behandeling van dit punt weer eens is gebleken hoe moeilijk het is — zelfs voor een deskundig Kamerlid als de heer Witteveen — de mogelijkheden van uitgavenverlaging aan te tonen.

Post 12. Rationalisatie landbouwonderzoek

DE kosten van het landbouwonderzoek zijn gestegen van f. 64 mln. in 1965 naar f. 79 mln. volgens de begroting 1966.

De heer Tuynman merkt op dat er in ons land zeer veel instituten en instellingen op dit terrein werkzaam zijn en dat het uiterst moeilijk is inzicht te krijgen in de vraag in hoeverre hier de gewenste coördinatie aanwezig is.

In de vergadering van de Vaste Commissie voor Landbouw en Visserij dient hij een motie in waarin de regering wordt uitgenodigd tot dit doel een nota aan de Kamer te overleggen (Handelingen C 470). Maar dit is hem nog niet voldoende. Hij geeft voorts in overweging van de Kamer uit een commissie in het leven te roepen die in samenwerking met deskundigen uit de wetenschappelijke wereld en het bedrijfsleven zich beraadt over de gang van zaken bij dit onderzoek. Ten slotte stelt hij voor nu de regering zelf bij nota van wijziging al enige verlaging heeft

³³⁾ Zie nevenstaande bijlage.

aangebracht het voor het wetenschappelijk onderzoek uitgetrokken bedrag te verminderen met f. 6 mln. ³⁴⁾ (vóór de verlaging was dit f. 8 mln.).

Aldus ontstaat de weinig elegante situatie dat een nota wordt gevraagd om inzicht te verschaffen, terwijl tegelijk hierop vooruitlopend al een oordeel wordt uitgesproken over de mogelijkheid van kostenverlaging. De situatie wordt nog ongelukkiger wanneer blijkt dat de heer Tuynman in een recent artikel van enigszins andere opvattingen heeft doen blijken geven. De heer Tuynman zegt aanvankelijk nog steeds achter het betrokken artikel te staan, maar verklaart reeds de volgende dag dat zijn standpunt naderhand gewijzigd is. Zijn motie wordt door de commissie niet overgenomen.

In de plenaire vergadering beperkt de heer Tuynman zich ertoe de Minister te verzoeken het vraagstuk van het wetenschappelijk onderzoek aan een nader onderzoek te willen onderwerpen (Handelingen Tweede Kamer, blz. 892). Dit onderzoek wordt door de Minister inderdaad toegezegd. Van alle minder geslaagde verdedigingen van Joekes-posten is deze wel de ongelukkigste.

Toch moet worden gezegd dat de versnippering van het landbouwkundig onderzoek over een 40-tal zelfstandige instituten ook zonder nadere inlichtingen een zwak punt in de organisatie is en aanleiding kan geven tot verminderde efficiency.

In hoeverre een besparing van f. 6 mln. verantwoord is, al of niet door de onderzoekprogramma's reëel te beperken, onttrekt zich echter aan onze beoordeling. Het door de Minister toegezegde onderzoek stemt dan ook tot verheuging.

Post 13. Rationalisatie van de aanvullende-werkenpolitiek

OP de begroting 1966 was hiervoor aanvankelijk een bedrag uitgetrokken van f. 32,5 mln.; later werd dit bij nota van wijziging teruggebracht tot f. 30 mln. Er is een landelijk gespreid apparaat dat tot taak heeft voortdurend projecten voor aanvullende werken in portefeuille te houden voor het geval er plotseling (lokaal of voor sommige categorieën werknemers) werkloosheid mocht optreden. Het apparaat vervult een soort van brandweerfunctie. De gedachte is dat bij teruglopende conjunctuur niet onmiddellijk meer werknemers in de wacht- en werkloosheidsregelingen zullen lopen, maar dat in eerste instantie zal worden geprobeerd hen van passende werkgelegenheid te voorzien.

Zien wij het goed, dan baseerde de heer Corver zijn aanval op twee overwegingen:

1. minder behoefte aan een dergelijke voorziening in deze tijd van voortdurend gebrek aan arbeidskrachten (behalve in de drie noordelijke provincies);

2. ook gegeven de behoefte aan een dergelijke voorziening zou het mogelijk zijn deze taak efficiënter en met minder mensen te verrichten.

Ten aanzien van deze tweede overweging werd door Staatssecretaris De Meyer opgemerkt dat de efficiency van de dienst grondig is onderzocht door een extern organisatie-adviesbureau. Dit heeft geleid tot enige inkrimping en tevens tot het verrichten van aanvullende diensten voor verschillende instanties.

³⁴⁾ De heer Tuynman laat hier wel erg gemakkelijk f. 2 mln. van het oorspronkelijke V.V.D.-voorstel schieten. De door de regering aangebrachte bezuiniging op landbouwonderzoek bedroeg immers niet meer dan 3 ton; zie ook Bijlage I.

Deze mededeling kan ons niet geheel gerust stellen. Van belang is immers hoe de opdracht aan het adviesbureau is geformuleerd. Terecht vraagt de heer Corver zich af of het niet mogelijk is „om die brandweerfunctie onder te brengen bij de districtsbureaus voor de arbeidsvoorziening of bij de arbeidsbureaus; in ieder geval zo, dat een en ander een veel eenvoudiger vorm heeft” (Handelingen Vaste Commissie voor Sociale Zaken en Volksgezondheid, blz. C 658). De f. 15 mln. bezuiniging uit het plan-Joekes wordt overigens niet nader toegelicht.

In de plenaire vergadering beperkt de heer Corver zich tot een verzoek aan de Staatssecretaris (die meer speciaal is belast met de zorg voor deze dienst) extra aandacht te geven aan de mogelijkheid tot vermindering van de landelijke spreiding van het apparaat (Handelingen Tweede Kamer, blz. 1073).

Voorts zegt hij zich van verdere voorstellen op dat moment te onthouden „gezien het vele werk dat door de wateroverlast van de laatste tijd wellicht door middel van de aanvullende werken voor de waterschappen de lasten tijdelijk wat kan verlichten, gezien ook de wat donkerder uitziende ontwikkeling van de arbeidsmarkt in het oosten en zuiden van het land” (blz. 1073). Daarmee ondergraaft hij de eerste van zijn twee eerder genoemde overwegingen.

In de commissievergadering had de Staatssecretaris opgemerkt dat reeds tijdens het vorige Kabinet besloten werd tot het instellen van een werkgroep die het gehele vraagstuk van aanvullend passend werk nader zou bestuderen. De resultaten van deze studie waren toen pas ter kennis gebracht van het Kabinet. In de plenaire vergadering verklaart hij zich bereid na het kabinetsoverleg in een eventueel daarvoor te beleggen commissievergadering over dit punt nader van gedachten te wisselen. Hieruit blijkt dat de aanvullende-werkenpolitiek inderdaad als discutabel kan worden beschouwd.

Indien men mocht besluiten tot de zienswijze dat deze vorm van „werkverschaffing” nauwelijks meer past bij de huidige opvattingen op dit stuk, dan komt daarbij een besparing in zicht die gerekend op basis van 1966 ca. f. 30 mln. bedraagt. Het netto effect zou waarschijnlijk iets geringer zijn vanwege de sociale uitkeringen die het Rijk in dat geval op andere plaatsen zou moeten verrichten.

Post 14. Ontwikkelingshulp

IN het plan-Joekes had de V.V.D. een bezuinigingspost opgenomen van f. 25 mln., die naar men dacht zou kunnen ontstaan door de Nederlandse bijdragen in internationaal verband „niet te onevenredig” te doen zijn in vergelijking met de andere landen. Blijkens deze formulering gaan de gedachten dus uit naar het deel van de ontwikkelingshulp dat men als multilateraal kan bestempelen. Op Buitenlandse Zaken is hiervoor een bedrag van f. 53,3 mln. uitgetrokken.

Vooropgesteld moet worden dat het oordeel over deze begrotingspost uitsluitend afhangt van het politieke uitgangspunt. Het is genoegzaam bekend dat de ontwikkelingslanden behoefte hebben aan hulpverlening waaraan bij lange na niet voldaan wordt. De daarvoor uitgetrokken bedragen zijn als een druppel op een gloeiende plaat. Elk bedrag dat men ter beschikking stelt is in die zin nooit te hoog (over de meest wenselijke wijze van besteding van dit bedrag spreken we hier niet). Gesteld dat men in principe aan de multilaterale hulpverlening wil deelnemen dan kan men van tweeërlei min of meer extreme stand-

punten uitgaan. Men kan zeggen: die landen moeten geholpen worden en als anderen dat niet of niet in voldoende mate wensen te doen zullen wij niettemin toch zo veel mogelijk bijdragen. Een ander uitgangspunt is: we willen wel meedoen maar alleen in verhouding tot de andere deelnemers. Op dit minimum van evenredige deelname wilde de V.V.D. echter niet gaan zitten; de bijdrage mocht slechts „niet te onevenredig” zijn.

In de Regeringsverklaring wordt de ontwikkelingshulp in zeer algemene bewoordingen behandeld: „... Er zal meer moeten gebeuren en in sneller tempo. Het Kabinet is van oordeel, dat ook ons land tot grotere inspanningen bereid moet zijn” (Handelingen Tweede Kamer, blz. 1309, rechts onderaan).

En even later: „... De Regering heeft verder het voor-nemen voor het Nederlandse hulpprogramma in de komende jaren geleidelijk meer geld aan te vragen”.

Over de bilaterale hulpverlening wordt gezegd: „... Het door het vorige Kabinet aangekondigde beleid van medefinanciering van projecten ondernomen door particuliere organisaties, zal met kracht worden voortgezet”.

In 1965 heeft ons land een bedrag van in totaal f. 300 mln. aan ontwikkelingshulp besteed; in de begroting 1966 werd f. 365 mln. voorgesteld, een stijging dus met ca. 22 pCt.

Het plan-Joekes betekende een beperking van deze stijging tot 13 pCt.; het voorstel leidde dus niet tot een aantasting van het regeringsbeleid. Niettemin was men er ook binnen de V.V.D. niet onverdeeld gelukkig mee (aldus *Liberaal Reveil* van januari 1966).

In de Kamer heeft men deze post ook nauwelijks verdedigd. Mevrouw Stoffels-van Haeften heeft in de commissievergadering op een aantal onderdelen nadere inlichtingen gevraagd, maar tot een motie is het niet gekomen.

De voorgestelde verlaging van de multilaterale hulp was ook niet reëel; zou deze worden teruggedraaid tot het minimum van een strikt evenredige deelname, dan zou hieruit wel een beperking van enkele miljoenen kunnen voortvloeien.

Post 15. Beperking van het accres t.a.v. onderhoud waterwegen en enige temporisering onder het hoofdstuk waterkeringen

NAAR het oordeel van de V.V.D. zou er op de oorspronkelijk ingediende begroting f. 40 mln. minder beschikbaar kunnen komen voor het Departement van Verkeer en Waterstaat. De Minister heeft er later zelf f. 10 mln. afgehaald, zodat er volgens de V.V.D. nog f. 30 mln. te bezuinigen over bleef ³⁵⁾.

De heer Zegering Hadders diende een motie in waarin werd voorgesteld deze f. 30 mln. te bezuinigen in de sector „aanleg en onderhoud van waterwegen en havens en de Zuiderzeewerken” (Handelingen Tweede Kamer, blz. 665). Als toelichting werd gesteld — van een motivering is hier nauwelijks sprake — dat men de indruk had dat door temporisering van genoemde werken geen onoverkomelijke moeilijkheden zouden ontstaan. Opgemerkt zij dat de formulering in het oorspronkelijke plan-Joekes en die in de motie toch wel enigszins verschillen. De waterkeringen zijn uit deze laatste formulering verdwenen en de havens

³⁵⁾ Hier geldt een soortgelijke opmerking als we bij post 12 maakten. De regering heeft weliswaar f. 10 mln. bezuinigd op het totaal van Verkeer en Waterstaat; maar hiervan heeft slechts f. 1,3 mln. betrekking op de oorspronkelijk door de V.V.D. aangewezen sectoren. Zie bijlage I.

en Zuiderzeewerken zijn er voor in de plaats gekomen. Hierdoor wordt de indruk gewekt of men er maar een willekeurige post heeft uitgelicht. Het is dan ook weinig verwonderlijk dat een dergelijke door onvoldoende argumenten geschraagde motie bij zitten en opstaan werd verworpen (Handelingen Tweede Kamer, blz. 683).

Toch zouden wij hierbij nog een paar korte kanttekeningen willen maken. De Minister heeft van zijn kant geen enkele poging gedaan om aan te tonen dat de voorgestelde temporisering zo al niet onmogelijk dan toch niet zonder catastrofale gevolgen denkbaar zouden zijn. Blijkbaar was hij van mening dat waar de V.V.D. geen bewijs leverde hij niet tot een tegenbewijs verplicht was.

Op zichzelf lijkt het toch niet zo moeilijk om op min of meer bevredigende wijze aan te tonen dat het niet verantwoord is bepaalde investeringsuitgaven wat te vertragen. Een dergelijk bewijs is veelal gemakkelijker dan om overtuigend aan te tonen dat temporisering zonder enig bezwaar mogelijk is. Bovendien is de Minister vooral op deze punten beter geëquipeerd dan de Kamer.

Volgens staat 5 van bijlage 2 van de Miljoenennota 1966 (blz. 101) bedragen de totale investeringen in weg- en waterbouwkundige werken, landaanwinning, landontginning e.d. f. 964 mln. De f. 30 mln. die de V.V.D. wilde bezuinigen bedraagt hiervan dus ruim 3 pCt., hetgeen toch ook weer niet te buitensporig lijkt. De V.V.D. had er wellicht verstandiger aan gedaan een motie in te dienen waarin de regering werd uitgenodigd de investeringen in genoemde sector met ca. 3 pCt. te verminderen. De regering had dan zelf kunnen beslissen waar de bezuinigingen het beste konden worden tot stand gebracht.

Post 16. Beperking van de groei van het aantal ambtenaren met 1/3, d.i. 1.350 ambtenaren

HET totaal aantal burgerlijke rijksambtenaren zou volgens de begrotingsstukken in 1966 kunnen toenemen met 4.035 man ³⁶⁾. De V.V.D. wil deze toename beperken met 1/3, dus met 1.350 ambtenaren. Zij is van mening dat daarmee een bedrag van f. 27 mln. kan worden bespaard, m.a.w. de kosten per ambtenaar worden door haar geraamd op f. 20.000. In hoeverre deze raming juist is kunnen wij niet geheel beoordelen. Waarschijnlijk heeft men zich bij de kosten per ambtenaar niet beperkt tot de uitgaven aan salarissen en sociale lasten, maar is tevens gerekend met een bepaalde opslag voor materiële uitgaven e.d. Gezien het feit dat men er bij de opstelling der begroting mee pleegt te rekenen dat het in het begrotingsjaar aan te stellen personeel niet gedurende het volle jaar werkzaam zal zijn, lijkt ons echter een gemiddeld bedrag van f. 20.000 per ambtenaar wel wat aan de hoge kant.

De V.V.D. heeft haar voorstel in de Kamer niet nader toegelicht of verdedigd. De noodzaak daartoe was ook niet meer zo sterk aanwezig omdat in de nota van 5 november 1965 ³⁶⁾ de regering zelf de personeelstoename met 877 man terugbracht tot een aantal van 3.158. Kwantitatief gezien nam de regering dus 65 pCt. van het voorstel-Joekes over. De te bereiken besparing becijfert zij op f. 10,6 mln., m.a.w. er is gerekend met een bedrag van ca. f. 12.000 per ambtenaar. Met de onlangs afgekondigde personeelsstop in de overheids sfeer heeft het Kabinet de door de V.V.D. aangewezen weg weer verder bewandeld ³⁷⁾.

³⁶⁾ Gedrukte stukken, Zitting 1965-1966, no. 8362, no. 1.

³⁷⁾ Gedrukte stukken, Zitting 1965-1966, no. 8601, no. 1.

IV. Ten slotte

Wij laten de diverse voorstellen nog eens in het kort de revue passeren:

- post 1. Het debat hierover eindigde eigenlijk in een „onbeslist”; tegenover het „geloof” van de Minister dat het totale bouwprogramma zou worden geschaad staat het „geloof” van de heer Witteveen dat zulks niet het geval zou zijn. Een compromis had bereikt kunnen worden: geen 15.000, maar bijv. 10.000 B-woningen.
- post 2. Het voorstel in deze vorm kwam in conflict met de eisen van het harmonisatiebeleid. Wellicht is het denkbaar het extra subsidie iets te verminderen, bij een wat grotere huurverhoging. Het zou allemaal nog eens bekeken moeten worden. Een bedrag van f. 75 mln. besparing lijkt echter wat overtrokken.
- post 3. Uitvoerbaar voorstel. Niet voldoende verdedigd door V.V.D.
- post 4. De moeite waard om opnieuw te overwegen. Met weinig overtuiging verdedigd door V.V.D.
- post 5. In principe is het zeer wel denkbaar om in de sfeer van luxe collectieve goederen bezuiniging te overwegen.
- post 5A. Wat prematuur in verband met de nog niet tot stand gebrachte regeling van de reclamekwestie. In de toekomst echter wellicht mogelijkheden aanwezig. Een oplossing op korte termijn is denkbaar door de radioprogramma's goedkoper te maken.
- post 6. Zeer wel denkbaar. In wat gematigder vorm wellicht ook aanvaardbaar. Opnieuw te bezien.
- post 7. Opnieuw te overwegen.
- post 8. De gedachte is juist en door de regering aanvaard. Het bedrag is een slag in de lucht.
- post 9. Raadselachtige zaak. Niet voldoende gegevens aanwezig voor een nader oordeel.
- post 10. Naar het ons voorkomt een logisch, geheel consistent, betoog van de heer Witteveen. De kwestie van de studieduur met spoed tot een beslissing brengen.
- post 11. In verband met de soms gebrekkige huisvesting die de efficiency van het overheidsapparaat niet ten goede komt is een voorstel tot temporisering in deze sector minder geslaagd te noemen.
- post 12. De gedachte is juist. Door de Minister is een nader onderzoek toegezegd. Het bedrag is onzeker. Zeer ongelukkig verdedigd door V.V.D.
- post 13. Opnieuw in overweging te nemen. Niet geheel gelukkig verdedigd door V.V.D.
- post 14. Op het totale bedrag van de ontwikkelingshulp zullen weinigen willen bezuinigen.
- post 15. Opnieuw te bezien of en in hoeverre enige temporisering mogelijk is. Zeer zwak verdedigd door V.V.D.

post 16. Redelijk voorstel. Deels tot uitvoering gekomen. Besparing echter te hoog geschat.

Uit de discussie is wel gebleken hoe moeilijk het voor de Kamer is de begrotingscijfers te beoordelen; het is in ieder geval aanzienlijk moeilijker dan de beoordeling van een wetsontwerp of een subsidieregeling. Nog moeilijker is het om voor uitgavenverlagingen met een volledig gefundeerd voorstel te komen. Daarbij is het in het algemeen iets gemakkelijker te pleiten voor afschaffing van een bepaalde uitgave in haar geheel dan om het bedrag van een uitgave omlaag te brengen. Het Kamerlid dat een dergelijk voorstel doet is gehouden tot het leveren van bewijs. We herinneren nog eens aan de discussie over de beperking van het accres der subsidies bij C.R.M. (post 5). De heer Van Dijk bleef toen in gebreke bij het aantonen van een bezuinigingsmogelijkheid van f. 12 mln.

Er zou iets voor te zeggen zijn deze bewijslast om te keren. D.w.z. zodra de regering een begroting indient waarbij bepaalde uitgaven aanmerkelijk hoger zijn dan in de vorige begroting, zou het voor een Kamerlid voldoende moeten zijn om een tegenvoorstel te doen, waarbij het dan aan de regering is te bewijzen dat de voorgestelde verlaging niet goed mogelijk is. Voorts is het van belang van tijd tot tijd alle bestaande begrotingsposten aan een kritisch en grondig onderzoek te onderwerpen, ten einde aldus het gevaar van „ingeslapen” uitgaven te vermijden. Begonnen dient dan te worden met een nadere analyse van een uitgaaf ³⁸⁾.

Intussen mag uit de geschiedenis van het plan-Joekes niet worden afgeleid dat Kamerleden in het geheel niet bij machte zijn op de ontwikkeling van de rijksuitgaven een remmende invloed uit te oefenen. Behalve het amenderen van begrotingsartikelen — reeds eerder noemden wij dit een volkomen aanvaardbare wijze van uitoefening van het budgetrecht — kan een Kamerlid steun geven aan de regering wanneer deze bezuinigingsvoorstellen doet en voorts kan tegendruk worden uitgeoefend wanneer andere afgevaardigden pleiten voor verhoging van bepaalde uitgaven, mede bij de bespreking van basiswetten (subsidiepercentages e.d.).

Een andere kwestie die vooral naar voren kwam bij het voorstel tot stabilisatie van het materiële voorzieningspeil bij lager, middelbaar en nijverheidsonderwijs (post 9), is die van de begrotingsoverschrijdingen. We zullen er niet nader op ingaan, maar het is duidelijk dat hier een onbevredigende situatie aanwezig is.

³⁸⁾ Men zie daartoe het preadvies van Prof. Dr. W. Drees Jr. voor de Vereniging voor de Staathuishoudkunde, 1963. Voorts *Measuring Benefits of Government Investments*, een bundel betreffende de analyse van diverse overheidsuitgaven (niet alleen investeringen), samengesteld door Robert Dorfman, The Brookings Institution, Washington 1965.

(I.M.)

staalconstructies
metalen ramen en deuren

Ten aanzien van het plan-Joekes willen wij geen poging doen om in een bedrag aan te geven hoe groot het deel is dat voor verdere uitvoering in aanmerking komt. Daarover kan men van mening verschillen, vooral omdat een dergelijk oordeel niet geheel is los te maken van politieke gezichtspunten. Wel kan echter worden gezegd dat er min of meer waardevolle elementen van het plan ten gevolge van een soms wat onzuivere politieke discussie buiten spel zijn gezet. Meermalen heeft men zijn stem onthouden aan voorstellen omdat ze deel uitmaakten van het met zoveel tromgeroffel aangekondigde plan-Joekes, een plan waarvan sommigen beweerden dat het geheel een politiek karakter droeg.

Nu momenteel de wenselijkheid van een verdere bezuiniging³⁹⁾ op de rijksuitgaven méér dan ooit wordt

gevoeld, zou het te betreuren zijn wanneer men bepaalde voor de hand liggende mogelijkheden zou verwerpen, uitsluitend en alleen omdat ze in het verleden door de V.V.D. naar voren zijn gebracht.

Er is wel degelijk aanleiding om van een aantal van de gedane voorstellen nog eens opnieuw na te gaan in hoeverre zij — al of niet gewijzigd — ten uitvoer kunnen worden gebracht.

Tot het openen van een hernieuwde discussie bij te dragen is een belangrijk doel van deze beschouwingen geweest.

Gouda.

Drs. W. J. VAN BRABAND.

³⁹⁾ Bij het concipiëren van dit artikel is nog vrijwel geen aandacht geschonken aan de recente bezuinigingsvoorstellen van de regering aan de Tweede Kamer.

BIJLAGE I

Het plan-Joekes en de door de regering daaruit overgenomen bezuinigingen
(in f. mln.)

Plan-Joekes				Bezuiniging door regering a)			Plan-Joekes				Bezuiniging door regering a)		
Post	Omschrijving	Vermindering uitgaven	Verhoging middelen	Vermindering uitgaven	Begrotings-hoofdstuk	Artikel(en)	Post	Omschrijving	Vermindering uitgaven	Verhoging middelen	Vermindering uitgaven	Begrotings-hoofdstuk	Artikel(en)
1	Hoofdgedachte I: vermindering subsidies Verschuiving van 15.000 woningen van de woningwetsector naar de vrije sector	420		—	XI Volks-huis-vesting		13	Transport	571	115	3,1		
2	Subsidie voor reeds gebouwde woningwoningen of gesubsidieerde particuliere woningen halveren	75		—	XI Volks-huis-vesting		13	Rationalisatie van de aanvullende-werkenpolitiek	15		2,5	XV Soc. Zaken	85
3	Versnelde afbraak van het consumentensubsidie op brood	30		—	XIV Landbouw		13	Sub-totaal	23		2,8		
4	Beëindiging van de subsidiëring der emigratie ..	13		0,5	XV Soc. Zaken	99	9	Hoofdgedachte IV: temporisering					
5	Beperking van het accres der subsidies	15		2,3	XVI Cultuur en Recreatie	19, 139, 161, 229, 232, 233, 234, 240, 242	9	Stabilisatie van het materiële voorzieningspeil bij L.O., V.H.M.O., N.O. .	65		7,4	VIII Onderwijs en Wetenschappen	22, 24, 25, 29, 57, 58, 81, 82, 99, 100, 104
5A	Financiering van de Wereldomroep uit luistergelden	10		—	XVI Cultuur en Recreatie		10	Beperking studieuur wetensch. onderwijs en efficiënter benutting gebouwen	100		4,7	VIII Onderwijs en Wetenschappen	128, 131, 137, 139, 142, 147, 170, 206, 207
	Sub-totaal	563		2,8			11	Beperking van het accres van het departementaal bouwprogramma tot f. 10 mln.	50		11,6	XI Volks-huis-vesting	58
6	Hoofdgedachte II: vermindering verborgen subsidies						14	Ontwikkelingshulp; Ned. bijdragen in internat. verband niet te onevenredig in vgl. met de andere landen	25		—	IV Vice-Pres. V BuZa IX B. Financiën	
7	Verhoging P.T.T.-tarieven drukwerken, nieuwsbladen en postpakketten		30	—	XII Verkeer en Waterstaat		15	Beperking van het accres t.a.v. onderhoud waterwegen en enige temporisering onder het hoofdstuk waterkeringen	40		1,3	XII Verkeer en Waterstaat	138, 141
8	Verhoging abonnements-tarieven telefoon		70	—	XII Verkeer en Waterstaat		16	Sub-totaal	280		25,0		
12	Aanpassing van de gerechtelijke boeten maxima bij gestegen prijspeil b)		15	—	XI Justitie			Diversen					
	Sub-totaal		115	—				Beperking van de groei van het aantal ambtenaren met 1/3, of 1.350 ambtenaren c)	27		10,6	vrijwel alle	—
	Hoofdgedachte III: rationalisaties							Totaal	893 115	115	41,2		
	Rationalisatie landbouwonderzoek, elimineren van dubbel werk door het grote aantal afzonderlijke instituten	8		0,3	XIV Landbouw	84		Totaal-generaal	1.008		41,2		
	Transporteren	571	115	3,1									

a) Volgens gedrukte stukken Zitting 1965-1966-8362, no. 1. Nota inzake wijziging van de omvang van de rijksuitgaven en van het dekkingsplan.

b) Strikt genomen is dit geen verborgen subsidie. Gezien echter de analogie daarmee hebben wij gemeend deze post onder dit hoofd te kunnen onderbrengen.

c) Deze post valt zowel onder hoofdgedachte III als onder hoofdgedachte IV.

APPENDIX

Waar men de parlementaire discussies kan terugvinden

De cijfers verwijzen naar de Handelingen Tweede Kamer, zitting 1965-1966;

C = openbare commissievergadering

<p>Post 1</p> <p>C 114l Witteveen Bommer</p> <p>C 189 Witteveen</p> <p>C 190 Witteveen</p> <p>C 194 Bommer Andriessen</p> <p>C 195 Bogaers</p> <p>C 197 Witteveen</p> <p>C 313 Aantjes</p> <p>C 314 Jager V. d. Peijl</p> <p>229 Joekes</p> <p>252 Cals</p> <p>269 Vondeling</p> <p>277 Nederhorst</p> <p>292 Joekes</p> <p>924l Witteveen</p> <p>925r Bommer</p> <p>928l Aantjes</p> <p>931l Tolman</p> <p>932l Jongeling</p> <p>939r Bogaers</p> <p>947 Witteveen</p> <p>949 Bommer</p> <p>953 Bogaers</p> <p>959 Aantjes enz.</p> <p>960 stemming</p> <p>Post 2</p> <p>230 Joekes</p> <p>C 374 Visser</p> <p>395r Bogaers</p> <p>400 Visser</p> <p>405 Bogaers</p> <p>521 Visser</p> <p>523 stemming</p> <p>Post 3</p> <p>C 469 Tuynman</p> <p>C 471 Tuynman</p> <p>893l Tuynman</p> <p>Post 4</p> <p>670 Mevr. Stoffels</p> <p>674 Mevr. Stoffels</p> <p>1089 Mevr. Stoffels</p> <p>1095 Veldkamp</p> <p>1099 Kikkert</p> <p>1104 stemming</p>	<p>Post 5</p> <p>975 Van Dijk</p> <p>1044 Van Dijk</p> <p>1047 Daems</p> <p>1048 Tilanus</p> <p>1052 Vrolijk</p> <p>1068 stemming</p> <p>Post 5A</p> <p>947l Mevr. v. Someren</p> <p>982r Baeten</p> <p>1032 Vrolijk</p> <p>1044 Mevr. v. Someren</p> <p>1048 Voogd Bode</p> <p>1052 Vrolijk</p> <p>1068 stemming</p> <p>Posten 6/7</p> <p>231 Joekes</p> <p>1234r Visser</p> <p>1242r Suurhoff</p> <p>1245l Visser</p> <p>Post 8</p> <p>C 15r Berkhouwer</p> <p>C 16 Samkalden</p> <p>564r Berkhouwer</p> <p>Post 9</p> <p>C 251 Van Dijk</p> <p>C 252 Tans Van Dijk Diepenhorst</p> <p>C 435 Van Dijk</p> <p>802r Mevr. v. Someren</p> <p>807l Diepenhorst Van Dijk</p> <p>818 Mevr. v. Someren</p> <p>820r Diepenhorst</p> <p>831l Mevr. v. Someren</p> <p>832l Grosheide Tans</p> <p>849 Van Dijk Tans</p> <p>850 stemming</p>	<p>Post 10</p> <p>C 360r Witteveen</p> <p>C 371 Witteveen</p> <p>C 374 Diepenhorst</p> <p>C 375r Witteveen</p> <p>C 376r Diepenhorst</p> <p>253r Cals</p> <p>264 Vondeling</p> <p>269 Vondeling</p> <p>795 Schuring</p> <p>799l Tans</p> <p>803 Witteveen</p> <p>809 Diepenhorst</p> <p>819 Witteveen</p> <p>820 Diepenhorst</p> <p>823 Witteveen</p> <p>825 Schuring Tans Versteeg</p> <p>850 stemming</p> <p>Post 11</p> <p>C 325r Witteveen</p> <p>C 326r Bogaers</p> <p>C 327r Witteveen</p> <p>925l Witteveen</p> <p>945r Bogaers</p> <p>948r Witteveen</p> <p>956 Witteveen</p> <p>960r stemming</p> <p>Post 12</p> <p>C 469r Tuynman</p> <p>471l Vredeling Biesheuvel</p> <p>C 472l Tuynman</p> <p>C 536r Tuynman</p> <p>C 539 Biesheuvel</p> <p>892r Tuynman</p> <p>917l Biesheuvel</p> <p>Post 13</p> <p>C 655l Corver</p> <p>C 656r Veldkamp</p> <p>C 657l De Meyer</p> <p>C 658l Corver</p> <p>1072r Corver</p> <p>1095r De Meyer</p>	<p>Post 14</p> <p>C 735 Mevr. Stoffels</p> <p>C 768 Mevr. Stoffels</p> <p>C 773 Bot</p> <p>1131r Mevr. Stoffels</p> <p>1171 Bot</p> <p>1176 Mevr. Stoffels</p> <p>Post 15</p> <p>269 Vondeling</p> <p>293 Joekes</p> <p>664 Zegering Hadders</p> <p>672r Suurhoff</p> <p>683 stemming</p> <p>Post 16</p> <p>242 noot van de heer Joekes</p>
--	---	--	--

(I. M.)

BELEG INTERNATIONAAL
BELEG IN **Interunie**

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

Recente publikaties

A. M. Ross, ed.: *Unemployment and the American Economy*, New York 1964, 216 blz., sh. 38/-.

R. A. and M. S. Gordon, eds.: *Prosperity and Unemployment*, New York 1966, 353 blz., sh. 53/-.

Beide boeken zijn verschenen in de serie Research Program on Unemployment, uitgegeven door John Wiley & Sons, New York/London/Sidney.

Het in de Verenigde Staten heersende onbehagen over het blijvend hoge werkloosheidscijfer (zelfs nu nog boven de, voor Amerikaanse begrippen, magische grens van 4 pCt.) heeft geresulteerd in een uitgebreid, aan research en congressen gewijd en in 1962 gestart, programma van vier jaar.

De twee hierboven genoemde boeken bevatten een weergave van de in 1963 en 1965 gehouden congressen. Opgenomen werden niet alleen de bij deze gelegenheden uitgesproken inleidingen, maar tevens de bijdragen der discussianten.

Eerstgenoemd boek bestaat uit acht inleidingen en de daarop gevolgde discussie, over drie „topics” verdeeld, t.w. Retraining and Labor Market Policy, The Problem of Expanding Economic Activity en What Can We Learn from European Experience. Het tweede boek bestaat evenzo uit een achttal inleidingen, nu over zes onderwerpen verdeeld, waarvan wij met name willen noemen deel III, The Changing Level and Pattern of Employment, en deel IV, The Pattern of Unemployment. In beide bundels troffen wij bekende namen aan onder de inleiders en discussianten (O. Eckstein,

W. W. Heller, P. W. McCracken, A. Rees).

Belangrijke controversiële punten (controversieel in die zin dat ook binnen dit gezelschap lang geen eenstemmigheid heerste) betroffen o.a. de vraag bij welk groeitempo van de Amerikaanse economie een lager werkloosheidspercentage kan worden bereikt, de vraag of de hoge werkloosheidscijfers, die de jaren zestig in weerwil van het sterk stijgende welvaartspeil te zien geven, het gevolg zijn van een „normaal” achterblijven van de totale vraag op de arbeidsmarkt dan wel van structurele wijzigingen in deze vraag, die een disproportionele verdeling van de werkloosheid over de verschillende beroepsgroepen ¹⁾ tot gevolg hebben. Ook het probleem langs welke beleidslijnen een adequate arbeidsmarkt- en werkgelegenheidspolitiek uit te zetten, vormde een belangrijk discussiepunt.

George Tucker: The Theory of Money and Banks Investigated (1839). With the Article „National Debts” (1815) and an Introductory Essay „George Tucker and Economic Growth” by Joseph Dorfman. Reprints of Economic Classics. Augustus M. Kelley, New York 1964, 24 + VIII + 412 + 32 blz., \$ 12,50.

Uit het voorwoord van J. Dorfman bij deze „Classic” van George Tucker (1775-1861):

¹⁾ Zie „Discriminerende werkloosheid” in *E.-S.B.* van 9 maart jl., blz. 263.

„... Tucker sought to break the dominance of what passed for the Ricardian labor theory of value not only by broadening the meaning of 'labor' to include the 'profits of capital which are derived by the aid it affords to labour' but also and more significantly, by using also a supply and demand theory, which approached what later became known as utility theory. In his general treatise on economic theory, *The Laws of Wages, Profits, and Rent, Investigated* (1837), he defined value as an 'emotion of our minds comprehending all that can impart pleasure to our senses, our tastes, or desires'. Since emotions are in the mind, 'value can be known only by its manifestations in acts of exchange'. . . . Perhaps the feature which most sharply distinguished his work from his contemporaries was his constant effort to base his theories on factual material, especially statistical investigations or as they were still called, 'political arithmetic'. . . . His systematic attempt in *The Theory of Money and Banks Investigated* to arrive at a quantitative determination of the relation between the supply of the precious metals and prices was a pioneering venture. One of his conclusions, namely, that changes in the supply of money affect the prices of different commodities very unequally, leads to a substantial modification of the generally accepted version of the quantity theory of money”.

(I.M.)

spaar veilig en vertrouwd
met een Spaardeposito.
4½-5% rente (resp. 6 mnd. en 1 jaar-opzegging)
Algemene Bank Nederland
(Nederlandsche Handel-Maatschappij — De Twentsche Bank)

Geld- en kapitaalmarkt

HET feit, dat het tegoed van het Rijk bij De Nederlandsche Bank in de week van 1-8 augustus een toeneming vertoonde van niet minder dan f. 400 mln., waarmede het betreffende saldo op f. 686 mln. kwam, vormde in zekere zin een verrassing. Relatief grote belastingontvangsten schijnen dit accres te hebben veroorzaakt. Met een tegoed van een zodanige omvang zal het Rijk wel in staat zijn de veilige haven te bereiken. Weliswaar moeten in het resterende gedeelte van augustus nog vrij grote betalingen worden gedaan — o.m. wegens de maandelijks uitkering aan de gemeenten, het vervallen van schatkistpapier en de aflossing van eerder opgenomen kasgeldleningen — doch het thans opgebouwde saldo vormt, naar men mag aannemen, een voldoende stootkussen om daaraan het hoofd te kunnen bieden. Bovendien is van belang, dat op 1 september de storting op de jongste staatslening zal dienen te geschieden en dat ver-

volgens het seizoen van de grotere belastingontvangsten zal zijn aangebroken.

De scherpe stijging van het tegoed van de Schatkist leidde overigens niet tot een verstoring van de situatie op de geldmarkt. Er waren nl. tegenwerkende krachten, die ervoor zorgden, dat de liquiditeit van het bankwezen niet al te zeer op de proef werd gesteld. Een verruimende werking ging o.m. uit van de daling van de bankbiljetten-circulatie met f. 271 mln. In dezelfde richting werkten aankopen van dollars door De Nederlandsche Bank, mede waardoor de deviezenreserve van deze instelling met f. 71 mln. steeg. De banken behoefden uiteindelijk slechts een uiterst bescheiden beroep op de Centrale Bank te doen in de vorm van het opnemen van voorschotten in rekening-courant en het verkopen van schatkistpapier — tot bedragen van resp. f. 22 en f. 10 mln. — om te bereiken, dat hun tegoed zelfs nog enigszins steeg, en wel tot f. 230 mln. Dit laatste bedrag lag derhalve nog boven het compen-

